

DJELATNOST VOJNOPOZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA, ORGANA NARODNE VLASTI I DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA

ORGANIZACIJA I RAD VOJNOPOZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA

Djelatnost Komande vojnog područja Kordun i njenih organa

Sa formiranjem partizanskih odreda, počela je i zajednička ishrana boraca u logorima gdje su živjeli i odakle su polazili u borbe. Oni, pak, partizanski odredi koji nisu imali svoj logor, hranili su se po kućama, kod domaćinstava, što je bilo kratkoročno rješenje. Svaki odred imao je svoga ekonomu, koji je artikle ishrane (brašno, meso, mast, pasulj, krumpir i si.) trebovao preko seoskih narodnooslobodilačkih odbora, a ovi su to, putem razreza, prikupljali od domaćinstava. Kada su formirani bataljoni, ostao je isti princip rada i snabdijevanja. U najkraćem, glavni snabdjevač narodne vojske artiklima ishrane u toku cijelog NOR-a bila su seoska domaćinstva. A ovdje se potvrdila istinitost narodne izreke da u svakom zlu ima nečega i dobrog - sve četiri godine rata u Kordunu su bile izrazito rodne, što je, i pored svih teških i brojnih nevolja koje su onuda harale - bio spas i za narod i za njegovu vojsku.

Formiranjem partizanskih brigada i divizije, koje su, kao operativne jedinice, isključivo bile angažovane u borbi sa neprijateljem, pokazala se potreba, što je iziskivao i razvoj NOB-a, da se, pored organa narodne, formiraju i organi vojnopozadinske vlasti, sa razvijenim jedinicama i ustanovama. Trebalo je da oni preuzmu dio poslova NOO i da partizanske jedinice oslobode takozvanih pozadinskih poslova.

U vezi s tim, u septembru 1942. godine formirana je Komanda vojnog područja za Kordun, od naroda nazivana kraće - Komanda područja, sa sjedištem u Gornjem Budačkom. Osnovni zadaci Komande područja, kao organa vojnopozadinske vlasti, u osnovi su bili: rad na organizaciji mobilizacijskih poslova i mobilizacija ljudstva sposobnog za vojsku; vojno obezbjeđenje teritorije i stvaranje baza za ishranu, odijevanje i druge potrebe; izgradnja i organizacija bolnica za liječenje ranjenika i bolesnika, te organizacija njihovog zbrinjavanja i snabdijevanja; organizacija veze i transporta na oslobođenoj teritoriji i veze sa susjednim oslobođenim teritorijama (Banija, Lika, Bosna, Gorski kotar, Pokuplje); pomoć u organizaciji, radu i razvoju narodnooslobodilačkih odbora; formiranje i rukovođenje radom komandi mjesta, jedinica za obezbjeđenje i snabdijevanje, radionica, skladišta i drugih potrebnih jedinica i ustanova.

Komandu područja sačinjavali su komandant i politički komesar sa svojim zamjenicima, a za svaki sektor rada bili su referenti: za sanitetsku službu; za vezu i poštanski saobraćaj; za saobraćaj i transport; za ekonomije, mesnice i pekare; za skladišnu službu; za tehničke i intendantske radionice; za pravne poslove i si. Djelovao je i Vojni sud Komande područja.

Komanda mjesta, sa komandantom i političkim komesarom na čelu, bila je umanjena struktura Komande područja. Na teritoriji kotara Vrginmosta, komande mjesta su bile u Vrginmostu, Topuskom i Lasinji.

Prva komanda mjesta na Kordunu formirana je u januaru 1942. godine u Vojniću, zvanično nazvana Komanda mjesta Vojnić. U jesen 1942. godine formirane su komande mjesta u Drežniku, Rakovici, Slunju i Cetingradu.

Na teritoriji kotara Vrginmosta prve komande mjesta formirane su u proljeće i ljeto 1943. godine, kako je već rečeno - u Topuskom, Vrginmostu i Lasinji.

Pri svakoj komandi mjesta bila je po jedna četa partizanske straže, tako da su u jesen 1943. godine na teritoriji kotara Vrginmosta djelovale tri takve jedinice. Te čete su po selima imale svoje stanice. Primjera radi, četa partizanske straže iz Vrginmosta imala je svoje stanice u Boviću i još nekim mjestima, a četa partizanske straže iz Topuskog u Starom Selu, Perni i Čemernici.

Preteče četa partizanske straže bile su seoske straže, ovdje formirane još prije ustanka 1941. godine. One su bile i prve klice ne samo vojnopozadinske, već i narodne vlasti na oslobođenoj teritoriji Korduna.

Pored četa partizanskih straža, Komanda područja Korduna imala je i četvu za vezu, Vozarski eskadron, te Radničku, Pionirsku i Kažnjeničku četvu.

Vojnopozadinski organi imali su obezbjeđenu stalnu vezu sa organima narodne vlasti i organizacijama Partije, i prije svega zajedničkim dogovaranjem. Jedan član Komande vojnog područja, odnosno mjesta, bio je i član Okružnog, odnosno Kotarskog NOO, a drugi član Okružnog komiteta, odnosno Kotarskog komiteta KPH.

Od pozadinskih ustanova, Komanda područja je imala bolnice, skladišta i radionice.

Bolnice u Petrovoj gori

Pitanje liječenja ranjenih i bolesnih boraca, kao i naroda, bilo je jedno od onih pitanja koja su se, u samom početku oružanog ustanka, morala hitno rješavati. To je bilo utoliko teže što se nije raspolagalo bolnicama, stručnim osobljem, lijekovima, sanitetskim materijalom i dr. Moralo se početi sopstvenim snagama i bezmalo ni od čega.

Uz svesrdnu pomoć naroda, NOO-a i partizanskih jedinica, Komanda kordunaškog NOP odreda je, odmah po formiranju odreda, u jesen 1941. godine i prema direktivi i uputstvima rukovodsta Partije, otpočela izgradnju bolnice u Petrovoj gori, što je kasnije postala Centralna vojna bolnica. Izgradnja objekta bolnice, zemunica, skloništa i dr. obavljena je u najvećoj tajnosti, a ljudi koji su te objekte gradili posebno su birani.

Glavni organizator izgradnje bolnice bio je Jakov Kranječević, rodom od Kostajnice, poznat kao »Doktor Brado«. On je to iskustvo donio kao borac iz Španije. Za izvođenje tih radova znao je vješto izabrati i osposobiti ljude, među kojima su se posebno isticali Nikola Božić, Rade Sučević, Mile Đunić i Milić Keser. Ovi drugovi će kasnije biti vođe ekipa za izgradnju podzemnih skloništa - zemunica. U nedostatku ljekara, Doktor Brado je bio i to, a za liječenje ranjenika obučavao je i druge. Bili su to uglavnom vojnici

bivše vojske, koji su služili u sanitetskim jedinicama i stekli osnovna znanja i kakvo-takvo iskustvo u pružanju prve pomoći. Takvi su drugovi bili i bolničari po četama i sanitetski referenti u bataljonima.

Prve bolnice građene su od neobrađenog drveta (oblica], a kasnije su za to uzimane pojedine, od ustaša nezapaljene seoske kuće - brvnare. Za njihovo mjesto znali su samo strogo određeni drugovi, a kako je tajna čuvana najbolje svjedoči primjer da niko za vrijeme rata nije odao mjesto tajne Centralne bolnice iako je bila na rubu Petrove gore prema Vojniću.

Pored Centralne bolnice u Petrovoj gori, na teritoriji Vrginmosta bile su i dvije manje kapaciteta oko 100 kreveta, i to u Perni i u Tukleč-šumi kod Ostrožina, a od septembra 1943. godine i u Peckoj, sa oko 150 kreveta, u kojoj se do kraja rata liječilo preko 1.000 ranjenika i bolesnika. Pored ovih bolnica, na teritoriji Korduna bila je i bolnica u Skradu, sa oko 150 kreveta, Zbjegu (oko 300], Kestenovcu (oko 150), dok su se lakši ranjenici liječili u Pokretnoj ambulanti 8. kordunaške divizije.

Fizičkom obezbjeđenju bolnica posvećivana je naročita pažnja. Svaka bolnica imala je stalno osiguranje, jačine od voda do čete boraca. Komandni i borački sastav tih jedinica pretežno su činili izlječeni ranjenici sa smanjenim sposobnostima za ratovanje u sastavu operativnih jedinica. Ranjeni i bolesni na liječenju osjećali su se najbezbednije pod stražom svojih drugova, koji su prošli i preživjeli njihove tegobe i pokazivali spremnost da ih zaštite i po cijenu sopstvenog života. Da bi se sačuvali teži i nepokretni ranjenici za vrijeme neprijateljskih ofanziva, za njih su građene specijalne tajne zemunice. O majstorluku u pravljenju zemunica i čuvanju tajne njihove lokacije svjedoči i podatak da za cijele četiri godine borbe ni jedna od njih, dok su se u njima nalazili ranjenici, nije otkrivena. Ovo potvrđuje i slučaj iz vremena neprijateljskog obruča u Petrovoj gori, kada je ustaški mitraljez bio na zemunici u kojoj su bili smješteni teški ranjenici, a da ih posluga nije otkrila.

Razvojem NOB-a pristizali su novi borci, a među njima, iz gradova i sa neoslobođene teritorije, i ljekari. U svojim uspješnim akcijama jedinice su dolazile i do ljekova i drugog sanitetskog materijala. Snabdijevanje tim prijekim potrebama organizovano je i preko ilegalnih organizacija KPH i simpatizera NOP-a u gradovima.

Do formiranja Komande područja artikli ishrane za ranjenike i bolesne obezbjeđivani su preko seoskih NOO, a formiranjem vojnopoziadinskih organa - iz njenih skladišta.

Veza Kordun-Banija i obratno, do oslobođenja Topuskog, išla je preko Kamenskog mosta, a oslobođenjem Topuskog i preko Male Vranovine. Na toj relaciji vršeno je i prevoženje ranjenika. Prevozna sredstva, gotovo isključivo konjske zaprege, obezbjeđivali su NOO, angažovanjem mještana. Ranjenicima se posvećivala posebna pažnja, počev od izvlačenja iz borbe, preko tretmana u bolnicama, do ozdravljenja. To je bio jedan od značajnih i moralnih činilaca, jer se borac osjećao slobodnijim u borbi, siguran da ga njegovi drugovi neće ostaviti, da će ga bolnice i organi vojne i narodne vlasti sačuvati, a bolnice izliječiti i omogućiti mu povratak u borbu, punom i pravom životu.

O životu i radu Centralne bolnice u Petrovoj gori dostaje pisano i objavljeno. Jedan od svjedoka i sudionika tih zbivanja, dr Bonka Oreščanin, rodnom iz Perne, ratni ljekar i jedan od organizatora sanitetske službe u NOV, pored ostalog je napisala:

»Iz Like sam otišla u Petrovu goru. Ovdje je bio drug Brado. Nekad je sudjelovao i španjolskom građanskom ratu. Tamo je naučio osnovne pojmove sanitetske službe. Tako je samostalno vršio sve liječničke intervencije, previjanja i ispiranja rana, vađenje stranih tijela, metaka itd, a također i malu kirurgiju, sve s uspjehom. Imao je vrlo malo smrtnih slučajeva.

To se događalo baš u vrijeme neprijateljske ofanzive 1942. godine, kad je Petrova gora bila okupljena, u proljeće. Ranjenike se prije ofanzive ili u slučaju opasnosti spremalo u zemunice. Brado je bio pravi stručnjak za to. Zemunice za ranjenike gradile su se u strogoj konspiraciji, svega tri čovjeka. Preko dana su spavali, a po noći su radili. U to vrijeme desio se zanimljiv događaj. Nad jednom zemunicom stajao je neprijateljev mitraljez. Punih šest dana ranjenici su bili sakriveni pod zemljom i ni jedan od njih nije smio dati glasa od sebe. Uopće, ranjenici nisu smjeli govoriti. Ni jauk se nije smio čuti. Među ranjenicima vladala je savršena disciplina. Poslije, kad se neprijatelj maknuo i kad su došli drugovi i otvorili zemunicu - nastalo je veliko veselje.

U Petrovoj gori bilo je vrlo lijepih zemunica. Brado se je koristio iskustvom iz Španije. On mi je pokazao jedan određen prostor i rekao:

- Eto, tu pred nama nalazi se ulaz u zemunicu.

Ali, ja nisam ništa vidjela. U unutrašnjost ulazilo se ljestvama. Pod brdašcem tekao je izvor i od bolnice do izvora put je bio izgažen, pa je baš na tom mjestu Brado i sagradio zemunicu, da se ne bi vidjeli tragovi nogu. Unutar su se nalazila dva reda kreveta, bunar i zalihla suhe hrane. Iz te zemunice išlo se u drugu zemunicu. Vrata se uopće nisu mogla otkriti, lako mi je pokazao mjesto gdje se nalaze, nisam ih mogla vidjeti. Daske i potpornji zemunice bili su tako sagrađeni, da se nije moglo primjetiti kako se ovdje mogu odmaknuti vrata. Ranjenici u prvoj zemunici nisu znali da postoji i ova druga. To je učinjeno zato da neprijatelj, ako otkrije ovu zemunicu, ne pronađe i drugu...

Bolnica je imala krasnu operacionu dvoranu. Cijeli zid prema sjeveru i nešto prema zapadu bio je od stakla. Naši su to staklo negdje zaplijenili. Postojao je i ormar za instrumente, čekaonica, ambulanta i sve što je bilo potrebno.

Pod tim paviljonom, sa strane, bio je nužnik. Kroz njega ulazilo se u zemunicu, tako da se ona nalazila upravo ispod operacione dvorane. Zemunica je lijepo smještena i ranjenici su bili potpuno sigurni, lako za vrijeme ofanzive nisu voljeli ići u zemunice, ovdje su to htjeli.

U bolnicama je inače vladao divan život. U avgustu imali smo samo 20 ranjenika. Onda je uslijedila naša ofanziva na Vrginmost i druga mjesta i bolnica se napunila sa oko 200 ranjenika. Nalazila se ispod Radonje i pristup u bolnicu bio je vrlo strm. Došlo je mnoštvo ranjenika i bilo je teško sve smjestiti. Ležali su na podu jedan do drugoga. Osnovali smo također naše usmene novine. Mnogo smo razgovarali, pričali o prošlim doživljajima. Neki su pjevali pjesme i većinom opjevali pojedinosti iz borbe, a neki su sudjelovali u borbi i po nekoliko puta. Dobili smo jedanput i kino. To je bila prava senzacija za bolnicu. Prikazano je nekoliko naučnih filmova. Mnogi ranjenici vidjeli su kino prvi put. Projekcioni aparat okretao se na ručni pogon, pa je film znao često puknuti i moralo se prikazivanje prekinuti.¹⁰¹

O tome kako je bilo boraviti u zemunici svjedoči Ljubomir Korać, rodom iz Čemer-nice, koji je u njoj, kao teži ranjenik, proveo 48 dana:

»14. februara 1942. godine bio sam ranjen na položaju kod Debele Kose, a zatim odmah prebačen u bolnicu u Petrovu goru. Po dolasku u bolnicu, previo me drug Brado - partizansko ime - a zatim su me odnijeli u jednu sobu gdje sam dobio toplu hranu i ostao tu do idućeg dana. 15. februara ujutro odnesen sam u zemunicu koja se nalazila otprilike 300 m zapadno od bolnice. Po dolasku u zemunicu našao sam devet drugova, koji su već bili smješteni prije mene. Imena svih drugova se ne sjećam, već samo Mile Poštića, Dragana Pajića i Đure Crevara.

Sva devetorica bili smo teži ranjenici, i nismo se mogli kretati s mjesta. U međuvremenu neprijatelj je pripremio ofanzivu na naše partizanske jedinice u Petrovoj gori. Mi, ranjenici, bili smo redovno obavještavani o pokretima neprijatelja, a pogotovu o uspjesima naših partizanskih jedinica. Ovi uspjesi su nas moralno ohrabrali, tako da smo, iako teško ranjeni i pored posebno teških uslova u zemlji (zemunici), često zaboravljali na rane. U takvoj psihozi prolazili su dani. Ali što se više približavao dan blokiranja Petrove gore od strane Paveličevih ustaša i domobrana, osjećali smo izvjesne teškoće i nervozu. Često smo se dogovarali da zamolimo upravu bolnice da nas pusti da budemo sa ostalim našim drugovima u streljačkom stroju, pa kako prođemo. Od dana ulaska u zemunicu, pa do potpunog blokiranja Petrove gore, prošlo je oko 35 dana. Po iz-

¹⁰¹ Izjava dr Bonke Oreščanin autoru knjige.

vršenju šireg blokiranja od strane neprijatelja, upravi bolnice bilo je djelimično onemogućeno redovno i dalje snabdjevanje ranjenika, tako da smo i sa te strane, dobrim dijelom, bili ugroženi, zbog ishrane.

Kroz čitav period od 48 dana, koliko smo se nalazili u zemunici, nismo raspolagali ni sa bilo kakvim lijekovima, niti lekarom, tako da je ta čitava uloga pala na druga Bradu, koji nam je pružio sve ono što je bilo u njegovoj moći.

Uslovi života u samoj zemunici bili su vrlo teški. Imali smo napravljene mušeme na sprat za ležaj i po jedan otvor od kvadratnog metra koji je služio za unošenje i iznošenje ranjenika i donošenje hrane. U to vrijeme bili smo se toliko zavašljivali da ih je bilo nemoguće istrebiti bez jednog solidnog parenja i dezinfekcije prostorije (zemunicej. Pored toga, nismo mogli da izlazimo napolje, uslijed zadobivenih rana, te smo i nuždu vršili u zemunici, u za to određenu kantu, a bolničari su to, prilikom donošenja hrane, čistili. U zemunici nismo raspolagali ni sa svjetlom, tako da smo najveći dio vremena proveli u potpunoj tami, zanimajući se ubijanjem vaški.

Raspoloženje ranjenika u zemunici bilo je dvojako. Jedni su jaukali i psovali - Crevar iz Crevarske Strane, i jedan mladić iz Tušilovića, koji je stalno zapomagao. Drug Pajić je ležao iznad nas, baš tamo gdje je najviše prokišnjavalo. Nije mogao da izbjegne vodu, jer na drugoj strani nije bilo mjesta, a nije imao ni šatorsko krilo da se pokrije, već se sva voda upijala u čebe i kvasila ga. Bio je teško ranjen - metak mu je prošao kroz kost ruke, to su bili zaista veliki bolovi. Drugi su, pak, većinom ćutali i kad prođu malo bolovi, pričali su, tješili one koji jauču i tako je vrijeme prolazilo.

Ishrana je u prvim danima bila dobra, ali kasnije vrlo slaba, no još uvijek je bilo bolje nego kod naših rukovodilaca i boraca, koji su se zatekli u obruču Petrove gore. Mi smo to znali, znali smo kakva je situacija i bili ubijeđeni da nama dostavljaju posljednje rezerve hrane koje su se zatekle u blokiranoj šumi. Više od 15 dana nosili su nam samo crnu kafu i hljeb (pola pšenični, a pola kukuruzni), i to jednom u 24 časa, obično uveče, kada se uhvati mrak, i to skoro redovno drug Brado. Dolazeći nad zemunicu, samo se javi, i mi smo znali da je sve u redu. Ulazio bi, davao nam hranu i previjao rane i pored svih muka i bolova. Bio je toliko duhovit i toliko ohrabrujući, da smo i pored svih muka i bolova vrlo mirni i spokojni ostajali u zemunici do njegovog sljedećeg vraćanja, tj. kroz 24 časa. Pored toga, redovno nam je iznosio čitavu političku i vojnu situaciju, kako u našoj zemlji tako i u ostalima, što nam je također davalo mnogo moralne snage.

Drug Brado je počeo da nas upoznaje sa nastalom situacijom, govoreći da je čitava Petrova gora blokirana od neprijatelja i da polako počinju da stežu obruč, otvarajući paklenu vatru, koju smo mi dobro čuli. No, on nas je hrabrio i govorio da se nama neće ništa dogoditi, da smo dobro maskirani, a što je najvažnije - većina naših boraca i rukovodilaca grupe odreda nalazi se sa nama. Ne sjećam se tačno, ali pretpostavljam da je blokada trajala više od 10 dana i baš u tom međuvremenu, iako mi rane još nisu zacijelile, zamolio sam druga Bradu da me pusti napolje, da budem sa njima u baraci, rekavši mu da se mogu polako kretati. Ostao sam još nekoliko dana, a zatim mi je odobrio da izađem.«¹⁰²

Mreža skladišta za snabdjevanje vojske i naroda

Još u prvim danima ustanka, Partija je dala direktivu da se, u cilju stvaranja rezervi u hrani po selima, tako reći kod svakog domaćinstva, pristupi izgradnji skloništa, popularno nazvanih zemunica. Skoro svako domaćinstvo imalo je svoju zemunicu, u blizini kuće, ili u najbližem šumarku. U njih je sakrivano žito, mast, odjeća, sve vrijednije stvari i dr. Mnoge od njih su, za vrijeme ustaških ofanziva, otkrivene i opljačkane. To je naročito bilo u slučajevima kada su sa ustašama išli i civili-ustaše iz hrvatskih i muslimanskih sela, koji su dobro poznavali svoje komšije i njihova domaćinstva, pa bi gvozdenim šipkama pretraživali teren gdje su osjećali da bi mogle biti zemunice.

¹⁰² Izjava Korača autoru knjige.

Zemunice su imali i partizanski odredi, a kasnije i bataljoni, u kojima su čuvali svoje rezerve hrane. Po formiranju Vojnog područja, ono je preuzelo sve izgrađene zemunice od partizanskih odreda i bataljona. Pored ovih zemunica, Komanda područja je izgradila i centralna skladišta, za smještaj artikala ishrane. Iz tog skladišta vršeno je snabdjevanje partizanskih jedinica, bolnica i drugih jedinica i ustanova na terenu.

Zemunice su građene na pokrivenom, neuočljivoj i teže pristupačnom terenu, ukopavanjem u zemlju, oblaganjem drvetom i ostavljanjem otvora za ulaz. Za smještaj žita služili su sanduci koji su, odvodnim kanalima, zaštićivani od vode i vlage. Kao i za bolnice, i za skladišta je znao veoma mali broj ljudi, u stvari oni koji su ih gradili i skladištari koji su vršili prijem i izdavanje robe. Skladišta sa zemunicama bila su razne veličine i podijeljena u tri vrste: centralna skladišta, pod upravom područja, kapaciteta i do 80 vagona, izgrađena u Petrovoj gori i Abezu kod Vrginmosta; skladišta komandi mjesta, kapaciteta do 10 vagona; i manja skladišta pri bolnicama.

Snabdijevanje namirnicama vršeno je od naroda, preko NOO, a ostalim potrebama - iz ratnog plijena.

Radi bolje organizacije skladišne službe i službe snabdijevanja, teritorija Korduna u 1943. godini podijeljena je na tri sektora: prvi - skladišta u Petrovoj gori, Abezu i šumi u Debeloj Kosi, opština Krnjak; drugi - skladišta u rejonima Perjasice, Skradске šume, Trupinjske šume i Dunjaka; treći - skladišta u rejonu Plaškog, šume Kneja, Zbjega i Slunja.

Velik doprinos vojnih radionica borbi za slobodu

Da bi se ublažila nestašica u osnovnim sredstvima za život i borbu i poboljšalo materijalno snabdijevanje i pozadinsko obezbjeđenje jedinica, Komanda vojnog područja pristupila je i stvaranju mreže potrebnih radionica. Tako su organizovane mehaničarske, kolarske, stolarske, bačvarske, krojačke, obučarske i kožarske radionice. Pored njih, organizovan je rad pilana i mlinova. Proizvodi ovih radionica, kao i rad pilana i određenih mlinova, bili su prvenstveno namijenjeni jedinicama, a zatim za potrebe naroda. Pored ovih radionica koje je organizovala Komanda vojnog područja, i NOO su imali svoje manje radionice. Materijalna sredstva za rad radionica obezbjeđivana su sa oslobođene teritorije, ili iz ratnog plijena.

U mehaničarskim radionicama, u kojima je radilo oko 25 dobrih majstora, vršena e opravka naoružanja, a kasnije i motornih vozila. Kožarska radionica u Jarčevu vršila e štavljenje kože i snabdijevala obučarske radionice. Kapacitet Centralne obučarske radionice u Crevarskoj Strani i Vorkapić-Selu bio je 1.500 pari cipela mjesečno. Centralna krojačka radionica u Starom Selu vršila je izradu nove i prepravku stare odjeće. Glavni izvor sredstava za njenu proizvodnju bio je ratni plijen i nabavka iz gradova, preko simpatizera NOB-a. Ostale radionice (kolarska, kovačka, stolarska i bačvarska) izrađivale su kola, potkove, eksere, vrata, prozore, razne sanduke za smještaj žita u zemunicama, potreban namještaj, bačve za štavljenje kože i drugi neophodan materijal.

Pored ovoga, u Maloj Vranovini organizovana je i tkaonica, koja je podmirivala bolnice zavojima i gazom. Obnovljene su i popravljene pilane (npr. u Perni) za pripremu i grubu obradu građe za stolarske i bačvarske radionice, i za potrebe NOO. Svi mlinovi -potočari, koje je neprijatelj većinom popalio, osposobljeni su za meljavinu žita. Do njihove opravke narod se služio i žrvnjem.

Čak i iz ovih pojedinosti o radu vojnopozadinskih jedinica i ustanova, kao i radu nerodnooslobodilačkih odbora, vidi se kako su narod i vojska, složno i uzajamnim sna-

gama, rješavali osnovna pitanja reda i reda na oslobođenoj teritoriji, kao i obostrano snabdijevanje najnužnijim materijalnim sredstvima. U najkraćem, iako su radili bez dovoljno sredstava i stručnog kadra - nije bilo pitanje na čijem se rješavanju nije radilo, koje nije riješeno. Sve se pronalazilo i obezbjeđivalo, svako je napregao sve svoje umne i fizičke sposobnosti kako bi se ratne nestašice što više ublažile, osnovne potrebe zadovoljile, što više dalo za borbu i u borbi. U takvom radu je i ponikla uzrečica: »Snađi se družo - na partizanski način«. To je bio način koji je nemoguće u svakoj prilici pretvarao u - moguće.

Organizacija sistema veza

Od početka oružanog narodnog ustanka - budući da se nije raspolagalo tehničkim sredstvima veze - glavni činilac tog veoma važnog područja djelovanja bio je kurir pješak ili kurir konjanik, a kasnije i kurir motociklista. Kuririma je veza uspostavljena između partizanskih odreda, komandi i štabova, zatim sa organima narodnooslobodilačke vlasti, sa punktovima NOP-a na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, itd. Zbog značaja zadataka koje su vršili, kuriri su birani između najboljih boraca. Pored pismenosti, oni su morali dobro poznavati teren, imati izrazit smisao za orijentaciju na zemljištu danju i noću, biti i snalažljivi i hrabri u svakoj situaciji. Za održavanje veze na određenim relacijama bile su organizovane relejne stanice. Tako je veza Kordun - Banija išla preko partizanskog odreda Pecka, odatle do Đuđe Baste u Starom Selu (kod Kamenskog mosta), a zatim dalje do Banijskog partizanskog odreda i obratno. Na isti način bila je organizovana veza i na relaciji: Kordun - Pokuplje - Žubmerak, preko Prkosa, Dugog Sela i Desni Štefanki.

Jačanjem partizanskih jedinica i njihovim uspjesima u borbenim akcijama, dolazilo se i do tehničkih sredstava veze: telefona, telefonskih centrala, poljskih kablova, pa i radio-stanica. To je omogućilo da se između štabova bataljona, brigada, divizije, pa i viših, može uspostavljati stalna telefonska, a od 1943. godine i radio-veza.

Formiranjem komande vojnog područja Korduna uspostavljen je i teritorijalni sistem telefonskih veza. Prvi referent za organizaciju veze pri Komandi područja bio je Đuro Crevar, iz Crevarske Strane. Na raspolaganju je imao četvu boraca - vezista. Sa sredstvima dobivenim iz ratnog plijena, telefonska veza je, pomoću polustalnih linija, organizovana od Komande područja do komandi mjesta, zatim rukovodstava okružnih, kotarskih i općinskih društveno-političkih organizacija i organa narodne vlasti, te glavnih skladišta, radionica, kao i sa svim bolnicama. I svaki seoski NOO imao je svoje stalne kurire, a oni koji su bili na pravcu protezanja linije, imali su i telefonsku vezu.

Funkcionisanje transporta i saobraćaja

Za prevoz raznog materijala, ratnog plijena i ranjenika korišćena su zaprežna kola sa konjskom i volovskom vučom. Od druge polovine 1943. godine, a naročito poslije kapitulacije Italije, u nadležnosti Komande vojnog područja organizovan je kamionski transport u organizaciji auto-četa. Svaka komanda mjesta imala je evidenciju kola i zaprežne stoke, a njihovo korišćenje vršeno je preko NOO. Za slučaj hitnih potreba NOO su određivali dežurne zaprege i starali se o ravnomjernom angažovanju vlasnika zaprežnih kola. Posebne mjere su preduzimane za prevoz ranjenika iz borbe, te prevoz i skla-

njanje žita u određene zemunice kako ne bi neprijatelju palo u ruke. Sav taj posao sa zaprežnim vozilima su, uglavnom, obavljale žene i omladinke, jer su svi sposobni muškarci bili u partizanskim jedinicama, ili na drugim dužnostima u domenu vojnopozadinskih jedinica i ustanova.

Aerodromi IV korpusa NOVJ

Prema odluci Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, prvi aerodrom kao sredstvo za vezu sa savezničkim armijama, uspostavljen je jula 1944. godine u Čemernici, 6 km jugoistočno od Vrginmosta, uz željezničku prugu Topusko - Vrginmost. Na osposobljavanju aerodroma i poletno-sletne staze duge 850 m, radili su stanovnici Čemernice, Blatuše, Perne i Starog Sela, pod nadzorom britanskih stručnjaka i njihovih pilota. Postavljena je i prva Komanda aero-baze, koju su, prema sjećanju Mile Bućana, rodod iz Prkosa, jednog od organizatora aerodroma, sačinjavali: komandant Ilija Gvozdić, politički komesar Milić Novković, oficir kontraobavještajne službe Ljuban Kličković i Vlado Janevski, prevodilac za engleski jezik. Za obezbjeđenje aerodroma Komanda je raspolagala sa četom od oko 80 boraca - dva voda za osiguranje i jedan vod za održavanje aerodroma. Komanda aero-baze bila je smještena u kućama Dragovića, a osoblje saveznika, oko 30 britanskih i američkih oficira i podoficira, pod svojim šatorima.

Prvi avion, sa ratnim materijalom i hranom za bolnice, spustio se noću 22. jula 1944. Iste noći i istim avionom evakuisano je za Bari - Italija 18 teških ranjenika i 36 djece. Za vezu sa saveznicima u Italiji, upućeni su predstavnici 4. korpusa, drugovi Miloš Radović Marin, iz Vojišnice i Nikola Rodić, iz Drvara. U toku jula i avgusta 1944. godine sa aerodroma Čemernice je, pored većeg broja teških ranjenika, evakuisano prema sjećanju Mile Bućana i oko 775 djece (iz Bosne 79, Like 301, Korduna 269, Banije 19, Pokuplja 107).

U aktivnom aviosaobraćaju dogodio se i jedan od težih avio-udesa. Prema sjećanju Mile Bućana i Ljubana Kličkovića, jedne noći najavljen je dolazak aviona sa putnicima i radio-stanicama. Na dočeku su bili Pavle Jakšić, načelnik GŠ Hrvatske i Bogdan Oreščanin, komandant 4. korpusa. Zbog nepravilnog prizemljenja, avion je počeo da odskakće s piste i zapalio se. Od 42 putnika, 12 je izgorjelo. Između ostalih, izgorjeli su dr Kata Kajfeš, dva kurira s poštom i jedan sovjetski oficir. Izvanrednim zalaganjem boraca od putnika su spaseni Ivan Krajačić Stevo, Rade Žigić, Randolf Čerčil, pet sovjetskih oficira, među kojima i pukovnik Rak, Miloš Radović Marin, Nikola Rodić i posada aviona. Teško je ranjen britanski general, komandant vazduhoplovstva za Srednji istok, ali kako Randolf Čerčil nije dozvolio liječenje u našim bolnicama, to je do Italije podlegao opekotinama.

Poslije mjesec dana rada Komande aero-baze, došlo je do promjene komandanta i političkog komesara. Za novog komandanta postavljen je Mile Bućan, a za političkog komesara Dragan Studen.

Pored aerodroma u Čemernici, u oktobru 1944. godine uspostavljen je još jedan aerodrom, u Selištu, zapadno od Gline, na Baniji. Za komandanta ove aero-baze postavljen je Mile Bućan, a mjesto njega, za komandanta u Čemernici postavljen je kapetan Ljubo Mađarac.

Krajem oktobra, skoro kad i u Selištu, osposobljen je i treći aerodrom, kod Topuskog. Komandu aero-baze ovog aerodroma sačinjavali su: komandant Miloš Duduković, politički komesar Marko Ždralić, zamjenik političkog komesara Ljubica Broz, oficir

KOS-a poručnik Ljuban Kličković. Na ovaj aerodrom je, krajem 1944. godine, doletio iz Italije i Žarko Broz, sin druga Tita, nakon liječenja u Italiji, od rana zadobijenih na Istočnom frontu, kao poručnik Crvene armije.

Ovim aerodromima rukovodio je Odsjek za aero-baze pri Štabu 4. korpusa. Za vrijeme prvih mjeseci njihovog postojanja, u Italiju je evakuisano oko 2.500-3.000 djece iz dječijih domova u Kordunu, Baniji i Pokuplju.

Poslije oslobođenja Zagreba, početkom maja 1945. godine, Komanda aero-baze Čemernice prebazirala se na aerodrom Lučko, Komanda aero-baze Topusko - na aerodrom Velika Gorica - Kurilovec, i Komanda aero-baze Selište-na aerodrom Borongaj kod Zagreba.

IZBOR, JAČANJE I FUNKCIONISANJE ORGANA NARODNE VLASTI

Demokratski način izbora odbora od sela do okruga

Zaključno sa 1941. godinom, od ukupno 50 naselja na teritoriji kotara Vrginmosta, 32 su imala svoje NOO. Od preostalih 18 sela, od druge polovine 1942. godine NOO su izabrani u još 8, a za preostale izabrani su u prvoj polovini 1943. godine. NOO na južnom dijelu bili su u vezi sa Kotarskim NOO Vojnić, a od decembra 1942. godine preko izabranog općinskog NOO Perna. Na sjevernom dijelu od decembra 1941. godine postoji Kirinsko-sjениčarski kotarski NOO, sa dvije općine - Kirin i Sjeničak.

Ovakva organizaciona struktura ostala je do maja 1942. godine. Poslije proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori, prelazom partizanskih jedinica u ofanzivu, stvoreni su povoljni uslovi za uspostavljanje Kotarskog NOO Vrginmost. Njegovi prvi odbornici, izabrani od strane općinskih odbora, bili su: Đuro Bekić, iz Čremušnice, Stanko Gabrić, iz Slavskog Polja, Stanko Maslek, iz Lasinjskog Sjeničaka, Miljkan Maslić, iz Štipana, Mika Orečić, iz Desnih Štefanki, Milan Oreščanin Crni, iz Perne, Danica Radanović, iz Šljivovca, Petar Radanović, iz Šljivovca, Mile Ratković, iz Čemernice, Dušan Rkman, iz Perne, Rade Sučević, iz Slavskog Polja, Đuro Trkulja, iz Ostrožina, Ljubica Ulemek, iz Pecke, Nikola Vidović, iz Štipana, Pero Vojnović, iz Crnog Potoka, i Milan Zimonja, iz Trstenice.

Sa uspostavljanjem Kotarskog NOO Vrginmost priključuje mu se i općina Perna, a ukinut je Kirinsko-sjениčarski Kotarski NOO. Pored općina Kirin, Sjeničak i Perna, uspostavljena je i općina Vrginmost.

Kasnije, zbog veličine teritorije, a radi operativnijeg rada, odlučeno je da se uspostave dva kotarska NOO - Vrginmost i Sjeničak. Tako je oktobra 1943. godine Kotarski NOO Vrginmost ostao sa općinama Vrginmost, Bović i Topusko, a novi Kotarski NOO Sjeničak imao je općine Sjeničak, Ostrožin, Lasinja i Skakavac. Predsjednik Kotarskog NOO Vrginmost ostao je Ljuban Poštić, a tajnik Ljuban Kukulj. Za predsjednika Kotarskog NOO Sjeničak izabran je Branko Nikoliš, a za tajnika Stevan Radović.

Predsjednik NOO općine Sjeničak bio je Mile Stopić, a tajnik Milić Pruginić; općine Ostrožin - predsjednik Glišo Rajak, a tajnik Ilija Kajganić; općine Lasinja - predsjednik Mijo Matešić, a tajnik Franjo Špičko; općine Skakavac - predsjednik Josip Lekmar; općine Bović - predsjednik Štojan Mraović, a tajnik Stojan Zimonja; i općine Topusko - predsjednik Maksim Ulemek, a tajnik Đuro Bijelić.

Do ponovnog spajanja ovih dvaju kotara u jedan, kotar Vrginmost - došlo je marta 1944. godine, i tako je ostalo do kraja rata.

Sjedište Kirinsko-sjениčarskog Kotarskog NOO bilo je u Ostrožinu, a Vrginmosta od maja 1942. godine do oktobra 1943. godine u zaseoku Samardžije, od oktobra 1943. do marta 1944. u Čemernici — zaseok Koraći, a poslije toga u Vrginmostu.

Svi izabrani seoski, općinski i kotarski NOO u Kordunu birani su i radili prema direktivi i uputstvima Okružnog komiteta KPH za Karlovac i štaba Grupe partizanskih odreda, tj. bez posebnog okružnog NOO. Međutim, 19. januara 1942. godine, u Vojniću se, kooptiranjem, osniva privremeni NOO za Kordun, sastavljen od najistaknutijih predstavnika naroda i vojske. Za predsjednika je izabran Milutin Košarić, a za tajnika Branko Nikoliš. Međutim, CK KPH nije se složio sa tim rješenjem, cijeneći da je to preuranjena inicijativa i da je Okružni komitet Partije potpao pod uticaj atmosfere »Kordunaške Republike«, te je, inače privremeno kooptiran odbor, prestaо da radi.

Umjesto toga organa vlasti, u aprilu 1942. godine osniva se Komisija za NOO pri Štabu Grupe kordunaških NOP odreda, a formiranjem Kordunaškog vojnog područja, septembra 1942. godine, ona prelazi u sjedište ove komande. Ova Komisija radila je do marta 1943. godine, kada se u selu Burić ponovo osniva Privremeni okružni NOO za Kordun, izabran na sastanku delegata svih kotara, uključujući i kotar i grad Karlovac. U plenum tog odbora iz Kotarskog NOO Vrginmost izabrani su Stanko Maslek i Pero Radanović. Krajem 1943. godine sprovedeni su izbori i osnovan izborni okružni organ narodne vlasti - Okružni NOO za Kordun. Njegov prvi predsjednik bio je Mile Martinović, do tada politički komesar 1. brigade 8. udarne kordunaške divizije.¹⁰³

U NOO su, kao odbornici, mogli biti birani svi muškarc i žene od 18. godine starosti, izuzev onih koji se nisu aktivirali u NOB-u. Pripadnici partizanskih jedinica, pak, mogli su biti birani i imali su pravo da biraju, bez razlike na pol i godine starosti. Sve do februara 1945. godine biranje se vršilo na masovnim sastancima, javnim glasanjem, a tada su sprovedeni prvi izbori tajnim glasanjem za seoske, općinske i kotarske NOO. Kandidata je bilo više nego što je trebalo odbornika, ali samo na jednoj listi, i to jedinstvene Narodnooslobodilačke fronte (NOF). Birani su oni drugovi i drugarice koji su svojim aktivnim radom u NOP-u pokazali da zasluđu povjerenje naroda. Prilikom kandidovanja strogo je vođeno računa o proporcionalnoj zastupljenosti Srba i Hrvata u odborima.

istorijski značaj »Okružnice br. 4« CK KPH

O karakteru, funkciji i zadacima NOO prvi put od njihovih osnivanja govori se u Okružnici broj 4 Centralnog komiteta KPH od 6. decembra 1941. U tom dokumentu je istaknuto »da su NOO na oslobođenom području privremeni organi vlasti, birani slobodno i neposredno od samog naroda. Oni su privremeni organi vlasti zbog toga što su ukinuti stari organi vlasti (općinske uprave, kotarska poglavarstva, žandarmerijske postaje) kao uporišta okupatora i njihovih slugu, a buduće trajne oblike i organe vlasti odredit će oslobođeni narod poslije istjerivanja fašističkih okupatora iz naše zemlje i uništenja njihovih domaćih slugu«. ¹⁰⁴

Iako su do tada izabrani NOO, uz svakodnevnu pomoć partijsko-političkih rukovodilaca partizanskih jedinica, već bili u osnovi sagledali svoje osnovne zadatke - tek sa tom Okružnicom CK KPH dobili su jasniju predstavu o svom djelokrugu rada i o obavezama. Osim vojničkih, oni su preuzimali sve poslove civilne vlasti. Kao nosioci vlasti

¹⁰³ Poginuo nesrećnim slučajem 17. novembra 1944.

¹⁰⁴ Zbornik V/2 - str. 111.

oslobođenog naroda preduzimali su *mjere* radi aktiviranja i ujedinjenja naroda u borbi, te sve što je potrebno za snabdijevanje partizanskih jedinica hranom, odjećom, obućom i drugim potrebama. U njihovu nadležnost spadala je i organizacija i održavanje reda i sigurnosti pomoću narodnih straža, borba protiv svih narodnih izdajnika, plaćenika i agenata, te svih špijuna i sumnjivih lica, kao i organizacija obavještajne službe.

Pod njihovom upravom bila je sva privreda (proizvodnja, trgovina, saobraćaj), a organizovali su i snabdijevali stanovništvo hranom, pri čemu se posebno vodilo računa o ishrani siromašnih porodica i neobezbijeđenih porodica palih boraca. Odbori su organizovali prosvjetni rad preko škola, analfabetskih tečajeva, prosvjetnih društava i dr.

Širenjem djelatnosti, razvijala se i jačala je organizaciona struktura NOO. Razvijeni su svi sektori rada, a u kotarskim i općinskim NOO za svaki sektor rada postojali su 1 djelovali i posebni organi, lako je odbor uglavnom sva pitanja rješavao kolektivno, na plenumu, njegovi organi za pojedine sektore imali su svoja ovlašćenja i odgovornosti. Od maja do juna 1942. godine u okviru odbora je postojao samo odsjek za privredna pitanja, a zatim su formirani odsjeci za šumarstvo i agitaciju i propagandu. U avgustu 1944. godine formiraju se odsjeci za rješavanje socijalnih, finansijskih i poljoprivrednih propisa, kao i odsjek za unutrašnje poslove (koje je do tada rješavao tajnik odbora). Matičnu službu (evidencija rođenih, umrlih, poginulih) vodio je sekretarijat kotarskog i općinskog odbora. Za rad svakog odsjeka bio je zadužen po jedan član izvršnog odbora. Sve ove obaveze imali su i seoski NOO, koji su skoro svakodnevno bili na okupu, a veći NOO imali su i lice zaduženo za vođenje administrativnih poslova.

Osnovni zadaci NOO i način njihovog izvršavanja

Osiguranje unutrašnjeg reda i bezbjednosti. Do izbora NOO, ova pitanja su rješavali partizanski odredi, svaki na svojoj teritoriji. Od tada ovaj zadatak prelazi u nadležnost NOO koji su, sem ostalog, imali seoske narodne straže, uspostavljene prije ustanka. Kasnije su ove straže nazivane partizanskim stražama, a formiranjem komandi mjesta - i terenskim stražama. Naime, seoske straže bile su organizovane pri svim seoskim i općinskim NOO i one su ostale do 1943. godine, kada su pri komandama mjesta njihovu ulogu preuzele terenske čete. Sredinom 1944. godine dolazi do preformiranja terenskih četa u partizanske straže, povezane za odsjek unutrašnjih poslova svakog kotarskog NOO.

Pri seoskim odborima tada su ostale manje straže jačine 5 do 10 stražara. Preko odsjeka za unutrašnje poslove regulisano je da se niko ne može kretati po oslobođenoj ili poluoslobođenoj teritoriji bez propusnice, za vojna lica izdate od njihove komande, a za civilna od strane NOO, radi spriječavanje neprijateljevog djelovanja i nekontrolisanog kretanja. Organizovana je i obavještajna služba radi otkrivanja i suzbijanja šverca i političkog rovarjenja, u čemu joj znatnu podršku pruža narod preko svojih organizacija, a i pojedinačno. Pored vojne obavještajne službe, koja je bila u partizanskim jedinicama, ova služba je bila dobro organizovana i pri komandi vojnog područja i komandi mjesta, koja je imala svoje rejonske i mjesne obavještajne centre.

Od sredine 1942. godine do polovine 1944, pri kotarskim i općinskim NOO djelovali su privremeni sudovi, koji su radili povremeno, prema potrebi. To se vidi i iz izvještaja Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost uručenog Okružnom komitetu KPH za Karlovac 6. jula 1942. godine, u kojem se, pored ostalog, kaže: »Formiranje u ovom kotaru sreski sud od tri odbornika. Sud je formiran zato da bi kotarski odbor imao više vremena da

se posveti političkom radu na selu«. ¹⁰⁵ Za teža krivična djela protiv naroda, izdaje, špijunaže i si, sudili su vojni sudovi pri jedinicama i pri Komandi vojnog područja Kordun. Predsjednika suda iz redova odbornika birao je plenum kotarskog, odnosno općinskog NOO. Septembra 1944. godine formiran je i redovni sud Kotarskog NOO Vrginmost, a pri Okružnom NOO biran je i javni tužilac.

Za sitnije prekršaje bili su nadležni seoski NOO. Svako suđenje bilo je javno i narod je sudjelovao u ocjeni težine djela i odmjeravanju vrste kazne. Optuženi je imao pravo na braioca, koga je sam predlagao, ili ga je, ukoliko to tuženi nije tražio, određivao NOO. Ova suđenja bila su zbog krađe u selu, sitnijeg šverca, međusobnih tuča, praviljenja nereda po selu i si, a vrste kazni bile su novčane globe, prisilni rad, a ponekad i batine, što je sve ovisilo od težine učinjenog prekršaja.

Pitanja iz domena vojnih poslova. Popunjavanje partizanskih odreda i brigada boricima vršena je do 1943. godine isključivo na dobrovoljnoj osnovi. Poslije toga prešlo se na mobilizaciju pojedinaca, pri čemu se vodilo računa o brojnosti muškaraca u domaćinstvu, kao i o zdravstvenom stanju i životnom dobu svakog pojedinca, za što su bile formirane i posebne komisije pri NOO. Tek koncem 1943. i početkom 1944. godine prešlo se na širu mobilizaciju, i to iz sela koja su kasnije oslobođena, dok je po ostalim selima već do tada sve sposobno ljudstvo bilo u operativnim ili pozadinskim jedinicama. Formiranjem komandi mjesta ovaj zadatak su preuzeli ti vojnoteritorijalni organi, a NOO su im pri tome davali sve potrebne podatke i pružali pomoć.

Od avgusta 1943. godine pri svakom općinskom NOO bio je postavljen referent za vojna pitanja, u narodu poznat kao vojni referent. Na osnovu prijedloga Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, na ove dužnosti su postavljeni: za općinu Bović - Lazo Dražić, ranije ranjeni partizan; za Ostrožin - Jandre Radović, politički delegat u partizanskoj straži; za Pernu - Ljubomir Trkulja, ranije ranjeni partizan; za Sjeničak - Rade Juras, ranije ranjeni partizan; za općinu Vrginmost - Ljuban Radović, partizan.

Rješavanje privrednih problema. Od prvih dana postojanja NOO privreda je bila njihov osnovni i glavni zadatak. Sadržaj svih uputstava i direktiva koje su odbori primali prvenstveno se odnosio na ekonomska pitanja. To je podvučeno i na Konferenciji predstavnika Korduna i Banije, održanoj 19. i 20. novembra 1941, kada je naglašeno da treba »vršiti prikupljanje živežnih namirnica, pobrinuti se za sakrivanje tih namirnica, što prije treba pristupiti izgradnji zemunica za izbjeglo stanovništvo i prikupljanju i sakrivanju hrane za zimu«. ¹⁰⁶ Odbori su morali rješavati pitanja sjetve i berbe, starati se o čuvanju, unapređenju i korišćenju stočnog fonda, da obezbijede skladišta, radionice, poljoprivredni alat i sve drugo od interesa za život i rad sela i snabdijevanje operativnih i pozadinskih jedinica i ustanova, kotarskih i okružnih organa društveno-političkih organizacija, u šta su spadali i izgradnja bajti u popaljenim selima i smještaj izbjeglica.

Svoj prvi teži ispit iz domena ekonomskih problema NOO su imali u decembru 1941. godine, kada je trebalo obezbijediti smještaj i ishranu za oko 15.000 izbjeglica ispred ustaške ofanzive, koji su se sklonili u Petrovu goru. Bio je to narod iz Dugog Sela, Štipana, Šljivovca, Kirina, Ostrožina, Pješćanice i Čremušnice, dok je narod iz Bovića, Batinove Kose, Bukovice i Čemernice izbjegao u Blatušu, Maličku, Pernu, Pecku i Crni Potok. Cio posao oko rješavanje ovih složenih problema uspješno su rješavali odbornici Kirinsko-sjeničarskog i Vojničkog kotarskog NOO. Oni su organizovali smještaj izbjeglica u sela oko Petrove gore - Krstinju, Široku Rijeku, Veljun i Perjasicu, kao i u sela

¹⁰⁵ Hstorijski arhiv Karlovac.

¹⁰⁶ Zbornik V/1-str. 119.

s istočne strane Petrove gore. Plan razmještaja bio je odštampan, odnosno rukom napisan i izvješten po drveću, na raskrscnicama u Petrovoj gori. Izbjeglance bi nailazile na proglas, čitale ga i upućivale se u određena im sela.

Težina ovog problema bila je tim veća jer su i sela gdje su izbjeglice smještene takođe bila spaljena. U Perni je, na primjer, od ukupno 240 ranijih kuća ostalo oko 30, u Maličkoj od 73 - oko 20, u Peckoj od 123 oko 15 nepopaljenih kuća. Prilikom razmještaja bilo je i veoma teških prizora. Među izbjeglim narodom uglavnom su bili starci, žene, djeca; mnogi su bili ranjeni, promrzli, ovdje razmješteni po pet, sedam, pa i deset familija u jednu kuću, a bilo je kuća u kojima je bilo smješteno i po 60 do 80 duša, iz koje zna koliko porodica. Zato su odbornici stalno zasjedali, brzo i operativno radili, uz punu podršku naroda svoga sela. Efikasno je sprečavano širenje zaraznih bolesti, što je podrazumijevalo zakopavanje ljudskih lješeva, uginule stoke, kopanje poljskih zahoda, te usavršavanje unutarnje organizacije rada, podsticanje rada, jačanje discipline među domaćim i izbjeglim stanovništvom.

Za vrijeme tih teških dana, a upravo radi organizovanijeg rada, odbornici Kirinskosjeničarskog kotarskog NOO podijelili su se u dvije grupe; jedni su bili sa izbjeglicama, a jedni su ostali na terenu, sa jedinicama 4. bataljona. Oni koji su ostali organizovali su srdačan prihvata izbjeglica po njihovom povratku, marta i aprila 1942. godine, na svoja spaljena ognjišta.

Sjetva i žetva. Dolaskom proljetnih i ljetnih dana glavna preokupacija NOO, zajedno sa rukovodstvima društveno-političkih organizacija, bila je sjetva i žetva. Kako posijati kukuruz, posaditi krumpire, kako požnjati pšenicu, kako za sve to obezbjediti poljoprivredni alat, koji je, u većini, opljačkan, spaljen ili uništen, kako obezbjediti sjeme i, na koncu, kako sve to organizovati da bi se svi poslovi na vrijeme obavili. Mislilo se i o onim posjedima koji su na domaku neprijateljevih posada.

Sa parolom »Ni pedalj zemlje neobrađeni«, svako je pripremio ono što je imao u ispravnom stanju, a za sve neispravne plugove, sječke, drljače, srpove, motike i dr, mobilisani su kovači, a i od jedinica je zatražena pomoć i pozvani majstori. Za sjeme mnogi su se snašli kod svojih poznanika i prijatelja u hrvatskim selima, koji su Srbima pružili nesebičnu pomoć. I priprema naroda za to izvršena je pažljivo, uz pomoć organizacija AFŽ-a i SKOJ-a. Svi proletnji radovi uspješno su završeni. Radilo se po cio dan, pa i noću, a jedinice su bile prema neprijatelju. Na isti način obavljena je kosidba i spremanje sijena. Kosidbu su ovog puta, iako je to ovdje isključivo muški posao, uglavnom obavile žene i omladinke, jer su svi odrasli muškarci bili u partizanima. Mnoge livade pokošene su noću, zbog brze i iznenadne intervencije ustaša, a pokošena trava odmah je vožena na sigurnije mjesto za sušenje.

Poslovi oko žetve pšenice bili su mnogo složeniji i teži nego i sama sjetva, jer se radilo o, kako je rečeno, otimanju gotovog kruha iz ruku neprijatelja. Oko borbenih parola »Borba za svako zrno žita« i »Ni zrna žita okupatoru«, mobilisano je sve što je bilo sposobno za rad. Jedna od organizatora tih radova, Ljuba Ulemek, zapisala je: »Općinski NOO Perna s općinskim odborom AFŽ i SKOJ-a, izvršio je pripremu i organizaciju žetve u pograničnim selima neoslobođene teritorije. Organizacija žena preuzela je na sebe mobilizaciju žena sposobnih za žetvu i njihov raspored na radu. Omladinska organizacija se obavezala da prikupi omladinke i da ih angažira u žetvi, dok se općinski NOO obavezao da osigura ishranu žetelica i preuzme požnjevenu pšenicu.«¹⁰⁷

¹⁰⁷ Žene Hrvatske u NOB, knjiga II.

U svojim sjećanjima Ljuba Ulemek navodi da je žetva započela u Vorkapić-Selu, a zatim se išlo u Katinovac, Debelu Kosu i Crni Potok. Poslije Debele Kose prešlo se u Staro Selo, kod Basta. Tada su naišle ustaše iz Topuskog, ali su sačekane i odbijene od strane partizana iz 1. čete 3. bataljona Prvog kordunaškog NOP odreda, koja je obezbjeđivala žetvu. Međutim, kada se sa žetvom prešlo u zaseok Busiće, navalile su jače ustaške snage, te su se četa i žetelice morale povući. U ovoj žetvi učestvovalo je oko 150 žena i djevojaka, a radilo se i noću. Djevojke su žnjele, žene vezale, a muškarci nosili i odvozili. I pioniri su u tome aktivno pomagali. Radovi u Peckoj, Perni i Maličkoj izvođeni su pod povoljnijim uslovima, ali se moralo paziti na neprijateljeve avione, koji su, primjetivši i najmanju grupu ljudi, mitraljirali i bacali bombe. Na svečanosti, poslije žetve, kojoj su prisustvovali predsjednik Općinskog NOO Perna Ljuban Poštić, te Pero Vojnović Armak, Đuro i Miloš Đanković i dr, Ljuba Ulemek ističe i požrtvovanost Ilinke Oreščanin, odlučnost Marice Vorkapić, veselost Danice Žige, upornost Milke Poštić i dr.

Na isti način vršena je žetva pšenice i na sjevernom dijelu teritorije kotara. Najteže je bilo požnjeti njive u Prkosu, Lipju, Banskim Moravcima, Dugom Selu i u selima pored glavnog puta, gdje je bio moguć napad ustaša iz Lasinje, a neprijatelj se tada nalazio i u Banskom Kovačevcu. Obezbeđenje žetve vršile su jedinice 4. bataljona i to: 1. četa prema Lasinji i 2. četa prema Banskom Kovačevcu, dok je 3. četa pomogla u organizaciji radova i kontroli da se zabunom ne bi požnjela pšenica sa njiva susjednih hrvatskih sela, jer se radilo noću.

U izvještaju Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, pisanog 6. jula 1942. baš u vezi sa žetvom, pored ostalog piše: »Naše partijske i vanpartijske organizacije na selu položile su dne 3. o.m. svoj prvi ispit na praktičnom radu. Bilo je potrebno požnjati ječam u selu Prkosu, koje se nalazi između dvije neprijateljeve posade - Lasinje i Kovačevca. Odbor AFŽ, uz pomoć NOO i Saveza mlade generacije, kao i uz zaštitu vojske, organizovao je tu žetvu, koja je u potpunosti uspjela. U žetvi je sudjelovalo 400 žena i 200 ljudi i omladinaca. Žene iz susjednih hrvatskih sela - Kovačevca, Crne Drage i Šišljavića došle su u pomoć našim ženama, donoseći im vina, rakije i hrane, i pomažući im u radu pjevale: »Paveliću, bijesno pseto - nestat' će te ovo ljeto«. Nakon žetve igralo se kolo, a tom prilikom govorili su ženama predstavnici Partije, AFŽ i vojske«. ¹⁰⁸

U žetvi pšenice u Prkosu učestvovala su žene i djevojke iz Kirina, Ostrožina, Sjeničaka i drugih sela. Žetva je obavljena noću, uz osiguranje od strane jedinica 4. bataljona. Žetva u selu Lipju, na napuštenim imanjima i imanjima izginulih, izvršena je pod još težim uslovima, jer su se njive nalazile u pozadini neprijateljevih posada. Pod rukovodstvom Mice Carević, skojevskog rukovodioca, i zaštitom boraca 2. čete 4. bataljona, 80 hrabrih žena i djevojaka i ovaj su posao obavile za jednu noć. Poslije Lipja, na isti način požnjevena je pšenica i u Banskim Moravcima.

Tako je bilo u Dugom Selu, Trepči, Štipanu, Šljivovcu, Boviću, Batinovoj Kosi i Čemernici, gdje su učestvovala sve žene i djevojke, a za Čemernicu pomagale su i žene i djevojke iz Blatuše. Pod rukovodstvom odbornice Kotarskog NOO Danice Gledić, i seoskih odbornica Milke i Mile Gabrić, organizovana je sjetva u Slavskom Polju i Crevarskoj Strani. Na žetvu i sa žetve išlo se sa pjesmom i pod zastavom.

Prema prikupljenim podacima, u žetvi pšenice 1942. godine na teritoriji Vrginmosta učestvovalo je oko 1.300 žetelica, među kojima je bilo i oko 150 žena i djevojaka sa teritorije kotara Vojnić, koji graniči sa selima pored pruge Vrginmost - Skakavac.

¹⁰⁸ Historijski arhiv Karlovac.

Za vršidbu pšenice nije bilo ni dovoljno mašina, a ni vremena da se ide od kuće do kuće. Zato je pšenica dovožena na određena mjesta gdje se vršidba vršila ručnim mašinama. Za južni dio kotara to je obavljeno u Peckoj, kod kuće Stevana Poštića i Dušana Bajića, i u Crnom Potoku. Sva ostala pšenica odvožena je u Pernu, gdje su radile dvije vršalice na pogon lokomotivom sa ložnim drvetom. Ove dvije vršalice radile su do kraja avgusta 1942. godine, danju i noću, u zgradi pilane Sime Oreščanina, a posluživali su ih, kao strojari, Tešo Lacković, Dragan Vuštar i Simo Oreščanin.

Na sjevernom dijelu kotara vršidba se takođe obavljala ručnim mašinama, na nekoliko mjesta: u Sjeničaju, zaselak Jurasi, na Maslića Brdu, u Pruginićima, u Radičevcima kod Štipana, u Štipanu i u Dugom Selu. Na tim mjestima ovršena je pšenica poženjevena sa uroženih parcela i sa imanja čiji su vlasnici izginuli.

Interesantno je istaći da je teška 1942. godina, kao i ostale ratne godine kako je ranije rečeno - bila veoma rodna. Narod je govorio kako mu je i Bog od pomoći, jer kako se god zrno baci u zemlju dobro rodi, i pored toga što je obrada bila neredovna i primitivna. Kukuruz, kao važan artikal ishrane Kordunaša, posebno je dobro rađao. Kukuruz je spremljen u kuruzane, koje su za to bile pripremljene u šumi i po šumarcima. Poslije vršidbe i pšenica je smještena u zemunice, od kojih je bar po jednu skoro svaka porodica pripremila, a sa vakantnih (opustjelih) posjeda smještena je u zemunice odbora i Komande vojnog područja.

Djelovanje trgovine i zanatstva. Početkom rata nestalo je i onih malih privatnih trgovina po selima. Ostale su samo u Topuskom, Vrginmostu i Lasinji. Međutim, oslobođenjem ovih mjesta - nestalo je i njih. Nestalo je i sajmenih dana, gdje su seljaci kupovali i prodavali stoku, žito i druge namirnice, te nabavljali za kuću potrebne stvari. Takvi sajmovni dani ranije su bili: utorak - Velika Kladuša; srijeda - Glina; četvrtak - Vrginmost; petak - Karlovac; i subota Vrnograč. Sa razvojem privrede u ratnim uslovima, NOO su počeli i s razvojem osnovnih djelatnosti iz oblasti trgovine.

Ostrožinskim pravilnikom, usvojenim 14. decembra 1941, riješeno je da se ožive bar neki sajamski dani, i to subotom u Sjeničaju (Svetinje) i srijedom u Kirinu (Crkvište). Kasnije, od druge polovine 1943. godine, počela je i veća razmjena i intenzivnija kupoprodaja na tržištu u Veljunu, za cio Kordun, a i oživljavanje trgovine u Topuskom, Vrginmostu i Lasinji.

Nabavka najpotrebnijih artikala, kao što su so, petrolej, šibice, cigarete i dr. vršena je preko ilegalno uspostavljenih veza sa još neoslobođenim ili poluoslobođenim mjestima, kao i raspodjelom ratnog plijena.

Vodila se oštra borba protiv šverca i zarada na nepošten način. Svaki uhvaćeni švercer bio je primjerno kažnjavan. Najveći je problem predstavljala nestašica soli, pa su bile i velike mogućnosti za šverc. Nabavljala se, uglavnom, iz Dalmacije, u prvo vrijeme preko partizanskih jedinica, a kasnije, razvojem NOB, linijom organa vlasti, koji su je dijelili narodu.

Pored zanatskih radionica koje je Komanda vojnog područja formirala i razvijala za potrebe NOV, i NOO su imali, odnosno razvijali svoje, seoske, radionice: kovačke, kolarske, stolarske, bačvarske, krojačke, obučarske i kožarske, sve za potrebe stanovništva. Tako su već 1941. godine u Perni postojale kovačka, krojačka i obučarska radionica, u Ostrožinu i Štipanu - bačvarska, kovačka i stolarska; u Kirinu obučarska, u Šljivovcu - kožarska i u Sjeničaju - radionica za opravku oružja. Daljim razvojem, a naročito od druge polovine 1943. godine, neke se radionice proširuju i povećavaju proizvodnju, a formiraju se i nove: u Perni i Podgorju mehaničarsko-kovačke, a u Boviću i Sjeničaju kožarska. U Perni je osposobljena za rad i pilana, vlasništvo Sime Oreščanina, a na više mjesta bile su i krečane.

Manje radionice bile su pod rukovodstvom seoskih, a veće općinskih NOO. Alat se pronalazio po selu, kod bivših majstora, ili iz ratnog plijena, a nabavljan je i od simpatizera NOP iz još neoslobođenih mjesta. Glavni majstori i rukovodioci ovih radionica bili su seljaci, koji su se i prije rata bavili ovim zanatom kao amateri, a bilo ih je i sa izučenim zanatom. Bili su uglavnom stariji ljudi, oslobođeni vojnih obaveza, ali su zato stalno radili u radionicama, prema planu NOO.

U uslovima kad su sve kuće bile spaljene i kada je narod ostao bez krova nad glavom, ovako formirane radionice odigrale su značajnu ulogu. Svako onaj koji je mogao, sam je pravio bajtu da prezimi 1941/1942. godinu, a onome ko nije mogao, pomogao je NOO. Odbori su organizovali i radne brigade, koje su, po njihovom planu, u selu pravile bajte, skloništa i osposobljavali nagorele kuće, i to prvenstveno za porodice čiji su sinovi bili u NOV i one koje su ostale bez muških glava.

Za izgradnju bajti i skoništa za stoku, NOO su davali besplatno građevinsko drvo, kao i drvo za ogrev, ali se i tada vodilo računa o pravilnoj raspodjeli i čuvanju šume. Šuma je dobro čuvana, a odobrenje za sječu davao je samo NOO - sa doznakom preko lugara,

Za meljavu žita postojali su samo mlinovi - potočari, ali i njih su ustaše popalile. To su ujedno bili prvi objekti koje su NOO osposobili za rad i bili pod njihovim rukovodstvom. Meljava je vršena kako za narod, tako i za vojsku. Svuda su bili postavljeni mlinari - povjerenici, koji su se starali o održavanju, ubirali ušur i bili odgovorni odboru za svoj rad. Do osposobljavanja mlinova, za zadovoljavanje potreba, mnoga domaćinstva koristila su i davno napuštene žrnjeve.

Zdravstvena zaštita i socijalno staranje. Sa početkom ustanka cijela teritorija kotara ostala je bez ijednog ljekara i bez sredstava za liječenje. Prvo se počelo sa organizacijom zdravstvene službe i izgradnjom bolnica za NOV, a zatim širenjem vojnih kapaciteta, pružane su zdravstvene usluge i stanovništvu. To se vidi i iz pisma dr Šlizingera, referenta za epidemiologiju pri Sanitetskom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ, pisanog 28. decembra 1942. i upućenog iz vojne bolnice u Petrovoj gori dr Božoviću, referentu saniteta Glavnog štaba Hrvatske: »Ostaje još otvoreno pitanje, da li se narodu mogu izdavati lijekovi, koji i u kojoj količini. Isprva su mišljenja u tom pogledu bila podijeljena, no izgleda da konačno preovladava stanovište da se narodu dadu iz naših skromnih zaliha oni lijekovi koji nisu potrebni partizanima. Predložio sam Gojku da apotekari u raznim bolnicama i apotekama izrade partizanske norme lijekova, koje bi imale svrhu da se racionalno troše naše zalihe lijekova, ne samo za partizane već i za liječenje naroda u narodnim ambulancama«.¹⁰⁹

Zbog takvog rješenja nisu se ni gradile posebne civilne bolnice, već je najnužnija, a pogotovu kod najtežih oboljenja, zdravstvena usluga civilima pružana u vojnim bolnicama. Od 1941. godine stanovnici su koristili zdravstvene usluge vojne bolnice u Petrovoj gori, a od 1942. i 1943. godine bolnice u Tukleč-šumi, kod Ostrožina, u Peckoj i Perni. Interesantno je istaći da u tim teškim ratnim uslovima života i rada, sem tifusa, nije ni bilo mnogo bolesnih. Ono o čemu su se brinuli i organizovali NOO bile su preventivne mjere za suzbijanje epidemija - zakopavanje lješeva, zatim uginule stoke, izgradnja poljskih nužnika, krečenje stambenih prostorija, zdravstveno prosvjeđivanje naroda i si.

U tu svrhu bile su pri većini NOO formirane komisije, a u Ostrožinu je maja 1942. godine održan i kurs za zdravstvene referente, koji su se starali o zdravstvenom stanju

¹⁰⁹ Gojko Nikoliš, rodnom iz Sjeničaka, šef saniteta Vrhovnog štaba NOV i POJ od ustanka do oslobođenja.

po selima. Kao uputstvo za rad poslužila im je i direktiva Sanitetskog odsjeka VŠ NOV i POJ koja im je dostavljena 1942. godine preko referenta saniteta kordunaškog područja, druga Ive Kralja, u kojoj, pored ostalog, stoji:

»2) Da se i sam narod što aktivnije privuče u borbu protiv trbušnog tifusa, treba u smislu zaključaka održanih konferencija što prije organizirati pri svakom NOO zdravstveni odbor, u koji bi ušao jedan član NOO, jedna drugarica iz AFŽ i jedan omladinac iz omladinskih organizacija.

Tim zdravstvenim odborima treba staviti u dužnost odmah slijedeće:

a) da kao narodna zdravstvena vlast obidu kuće u selu i da svagdje ondje gdje nema nužnika odrede izgradnju poljskih nužnika: 2 do 3 metra dug, 1 i pol metar dubok i 30 cm širok.

b) da u narodu povedu jaku propagandu, da ljudi peru prije jela ruke i to lukšijom ako nema sapuna, jer će se tako lako očuvati od trbušnog tifusa.

c) da se pregledaju sva vrela i bunari u selu, i ako su ne higijenski i zagađeni, da se sa raspoloživim sredstvima saniraju.

d) da se po kućama izvodi, gdje se stavlja pitka voda i uznastojati da kanta sa vodom stoji na klupi i da se higijenskim lončićem crpe.

e) da se ispita u selu, tko je sve poboljšavao od trbušnog tifusa i da se kod tih kuća izljuje u nužnik krečno mlijeko. Preboljele od trbušnog tifusa treba slati češće da higijenski vrše nuždu i da si iza svakog vršenja nužde operu ruke lukšijom.

f) treba povesti jaku propagandu da se narod očisti od ušiju tako da iskuha svoje rublje ili pegla odijela, ako se ne može iz bilo kojeg razloga staviti u pogon burad za dezinficiranje.«

Sve te mjere nije bilo lako sprovoditi, ali su sa upornošću društveno-političkih organizacija, pa čak i kažnjavanjem nedisciplinovanih od strane NOO, postizani dobri rezultati, naročito za vrijeme prihvata i smještaja izbjeglica, kao i za vrijeme epidemije pje-gavog tifusa 1943. godine.

Godina 1943. u smislu sanitetske zaštite bila je naročito teška, kako za organe narodne vlasti tako i za društveno-političke organizacije. Poslije »četvrte neprijateljske ofanzive«, narod koji je bio izbjegao počeo se, iz Bosne preko Like, vraćati na svoja opustjela zgorišta. I baš tada ga je, pored gladi i iscrpljenosti, počeo da prati i satire tifus. Većina naroda vraćala se preko Petrove gore i kroz Pernu odlazila svojim »kućama«, a i narod Banije se vraćao preko teritorije kotara Vrginmosta. Za njihov prihvatao izvršena je organizacija ishrane i pružena pomoć u otpremanju za njihova sela. Prolazne kuhinje organizovane su u Perni - u kući Mile Oreščanina; u Ostrožinu - u kući Jandre Mirilovića; u Štipanu - kod Miljkana Romčevića; u Kirinu - kod Vuje Bulata; u Slavskom Polju - kod Gabrića; u Donjem i Lasinjskom Sjeničaju - kod Božića.

Još veće nevolje došle su sa tifusom. To je bio drugi neprijatelj koji je kosio stanovnike kotara Vrginmosta. Malo ih je bilo koji nisu ležali oboreni tifusom, a od oblijeh umrlo je 1601 lice svih uzrasta. Sela su zamrla. Oni što su bili zdravi i oni što su ga na nogama preživjeli, jedva su stizali i uspijevali da sahrane preminule. O tim danima i nevoljama koje je ovom narodu donio tifus evo i nekoliko podataka iz izvještaja Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, pisanog 12. maja 1943.:

»Bolest se razvija u dosta velikom zamahu, na primjer u općini Perna do 7. V umrlo je 253 duše, a bolesnih još imade do toga dana 440; u općini Vrginmost umrlo je 164, dok bolesnih još imade 533, a preboljelih 149; u općini Ostrožin umrlo je 25, bolesnih još imade 90 osoba; veći dio preboljjeva, dok za ostale dvije općine, i to za općinu Bović i Sjeničaj, nemamo tačnog izvještaja...

Zdravstvene sekcije pristupile su punom radu na terenu ovog kotara i to sa članovima koji se nalaze zdravi. Bolnica koja se nalazi u šumi Muljcima uspostavljena je i bolesnici se dopremaju u nju, krečana je započela sa radom u Sjeničaju, ali nije još zapaljena pošto je stručnjak koji je došao da zapali krečanu utekao od straha pred ustašama, koji su se navodno kretali od Karlovca.

Rijeka banijskih izbjeglica, na povratku iz Bosne, kretala se više sredinom Korduna, pa je tako jače zahvatila općinu Pernu i Vrginmost - južniji dio toga kotara - zbog čega se tu epidemija proširila i najprije i najjače.

Na terenu ovoga kotara odbori su svi popunjeni u svim općinama, tj. na mjesto oboljelih ili umrlih drugi su nadopunjeni, te odbori dobro rade osim općine Perna, pošto su u općini Perna sposobni odbornici većinom bolesni, a po neki već i umro, a na njihova su mjesta došli novi odbornici koji su još neiskusni u radu, a dosta i aljkavi...«¹¹⁰

I pored preduzetih preventivnih mjera, epidemija tifusa se vrlo brzo pojačala i na sjevernom dijelu kotara, kako se to navodi u izvješčaju Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost od 31. maja 1943. »U općini Pernoj i općini Bović osjetilo se u posljednje vrijeme da se žestina bolesti umanjuje, dok u općini Ostrožin i Sjeničak bolest vlada, ali u dosta maloj mjeri. Zdravstvene ekipe rade i to: u općini Ostrožin sa dva bureta i do sada su prešli 198 kuća, u općini Sjeničak, Bović i Vrginmost također zdravstvene ekipe rade«.¹¹¹

Posebnu brigu NOO i društveno-političke organizacije poklanjali su zbrinjavanju djece koja su ostala bez roditelja. Poslije oslobođenja djece u ustaškom logoru u Jastrebarskom, od strane 4. kordunaške brigade, avgusta 1942. godine, i njihovog prebacivanja na Kordun - uspostavljeni su dječiji domovi. Jedan od takvih bio je Grabovac, kod Vojnića. Kada je proradio aerodrom u Čemernici, krajem 1944. godine, organizovani su dječiji domovi u Crevarskoj Strani i u Čemernici. Te godine počela je i evakuacija djece savezničkim avionima za Italiju. I starci i nemoćni zbrinjavani su kod porodica koje su ih mogle primiti, a o njima su brigu vodili i NOO.

Prosvjeta i kulturni život. Zgrade svih škola, izuzev u Vorkapić-Selu, Topuskom i Lasinji, spaljene su kada su i sela popaljena od ustaša. Prestala je nastava i uopšte kulturno-prosvjetna djelatnost. Istina, oživljena je propagandna djelatnost na liniji NOB-a, čiji je inicijator bila organizacija KPH, ali sve do sredine 1942. godine nisu postojale ni osnovne mogućnosti da se na polju prosvjeđivanja nešto posebno poduzme. Tek formiranjem Komande vojnog područja za Kordun, formirana je i Komisija za oblast prosvjete i kulture, koja je, novembra 1942. godine, preimenovana u Prosvjetni odbor. Pri Odboru je formirana i kulturno-prosvjetna grupa. Isti odbor bio je i u okviru Okružnog NOO Korduna. Djelovanjem tih organa organizovanije se pristupilo prosvjetnoj djelatnosti i na teritoriji kotara Vrginmosta.

U svim NOO, od seoskih do kotarskih, po jedan odbornik je bio zadužen za prosvjetu. Tako je ostalo do proljeća 1943. godine, kada se u općinskim i u Kotarskom NOO osniva poseban odsjek za prosvjetu i propagandu. U ovome se svojom aktivnošću naročito isticala omladinska organizacija. Počelo se sa prosvjetnim domovima, koji su preimenovani u domove kulture. Te domove treba shvatiti kao organizaciju, tačnije rečeno instituciju, ali ne i kao domove koji su imali svoje zgrade. Bile su to seoske kuće, koje su slučajno ostale iza paljevina i u početku su više korišćene za održavanje sastanaka NOO i odbora društveno-političkih organizacija, a omladina je u njima održavala i svoje igranke.

Prosvjetnih kadrova nije bilo. Od ono malo predratnih učitelja neki su poginuli, neki izbjegli, a neki stupili u NOV. U drugoj polovini 1943. godine počelo se sa organizovanjem učiteljskih kurseva i pripremom kadrova za rad po selima i izvođenjem nastave sa djecom. Organizovani su i analfabetski tečajevi.

Sredinom 1943. godine, Kulturno-prosvjetni odbor Okružnog NOO Korduna dao je smjernice da se dalja politička aktivnost usmjeri i na kulturno-prosvjetni i političko-propagandni rad. Radi unapređivanja kulturno-prosvjetnog rada trebalo je, u svakom općinskom kulturno-prosvjetnom odboru, postaviti po jednog prosvjetnog radnika, zaduženog i odgovornog da podstiče prosvjetni rad na području općine, da po selima osniva kulturno-prosvjetne odbore i organizuje rad sa djecom otvaranjem tzv. ambulantnih škola. S obzirom na mali broj nastavnika, djeca su u školu dolazila samo u određene

¹¹⁰ Historijski arhiv Karlovac.

¹¹¹ Historijski arhiv Karlovac.

dane, jer je jedan nastavnik »pokrivao« više sela. I pored niza poteškoća, nastava sa djecom organizovana je u svim selima. U nedostatku stručnih nastavnika, uzimani su i pismeniji seljaci, kao što je bio slučaj u selu Pecka, gdje je djecu učio samouki Mile Bajić Beg.

Pristupilo se i izvođenju priredbi sa umjetničkim programom pjevačkog hora, glumačke grupe, recitatorske sekcije i dr.

U okviru političko-propagandnog rada osnovno je bilo popularisati liniju NOB-a, organizovati dopisničku službu, praviti zidne novine, raznošenje pisanih vijesti i upoznavanje sa njima, a glavna tema skoro na svim skupovima bila je vojno-politička situacija u svijetu i kod nas. Prema podacima prosvjetnog odsjeka Okružnog NOO Korduna u novembru i decembru 1944. godine, u kotaru Vrginmostu izdano je 29 zidnih novina, ispisano 157 parola na školama, 96 djece je recitovalo, učitelji su održali 59 predavanja s područja prosvjete, održano je 45 radnih sastanaka, radilo je 30 analfabetskih tečajeva sa 313 polaznika, itd. U isto vrijeme, radilo je 30 škola sa 684 polaznika, od ukupno 3197 obveznika. Ovi podaci dovoljno slikovito govore o aktivnosti na prosvjetno-propagandnom planu, a posebno ako se ima u vidu da je sve rađeno u krajnje oskudnim ratnim uslovima, bez materijalne baze i stručnih kadrova.

Prosvjetnoj djelatnosti se sa odmicanjem rata pridavao sve veći značaj. Tako je u januaru 1944. godine održano kotarsko savjetovanje sa učiteljima i pročelnicima općinskih prosvjetnih odbora, a u februaru iste godine i okružna prosvjetna konferencija pročelnika i referenata za prosvjetu kotarskih NOO. O snabdijevanju škola brigu su vodili organi narodne vlasti, a školski pribor obezbjeđivan je na razne načine. Samo u februaru 1944. godine Okružni odbor uspio je da nabavi i podijeli školama na Kordunu 352 đačke tablice, 1057 sveski, 20 kutija krede, 600 olovaka, 10 školskih tabli, 20 kg uljanih boja i dr. Drugog maja 1944. godine s učiteljima na Kordunu odžan je jednomjesečni kurs sa 27 polaznika, u Vorkapić-Selu. Nešto prije toga, u aprilu, održan je drugi 15-to dnevni kurs za učitelje, sa 20 polaznika, u Boviću.

Poslije trećeg zasijedanja ZAVNOH-a, održanog 8. i 9. maja 1944. u Topuskom, od 25. do 27. juna iste godine održan je u Topuskom i Prvi kongres kulturno-prosvjetnih radnika boraca iz Hrvatske. Bio je to rezultat uspješnog NOP-a u Hrvatskoj i dobro organizovanog prosvjetnog rada, što je rezultiralo visokim postignutim uspjesima.

JEDINSTVENA NARODNOOSLOBODILAČKA FRONTA (JNOF)

Sve do septembra 1942. godine NOO su bili odbori Narodnooslobodilačke fronte, a da ona nije postojala kao posebna organizacija. Sredinom 1943. godine, a prema direktivama Partije, počelo se sa organizovanjem Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte (JNOF). Po selima su održani narodni zborovi, objašnjavani su uloga, mjesto i zadaci JNOF u NOB-i, ujedno i birani odbori. Svaki stanovnik, bez obzira na nacionalno i socijalno porijeklo i vjersku pripadnost, mogao je biti član JNOF, pod uslovom da je na liniji NOP-a i da pomaže NOB. U odbore je birano od 5 do 11 članova, što je zavisilo o veličini sela, odnosno broja članova JNOF. U odboru su bili i predstavnici narodne vlasti, omladinske organizacije i organizacije AFŽ.

Sa formiranjem JNOF svi stanovnici su organizaciono bili obuhvaćeni u jednoj jedinstvenoj organizaciji, kroz koju su se dogovarali, zajednički zauzimali stavove za rad na liniji NOB-a i radili na opšte dobro, za pobjedu. Time je stvorena prilika svakome da dođe do izražaja i da organizovano učestvuje u raspravama, predlaže, bira, glasa i ispolji svoje mišljenje i stavove u rješavanju svih pitanja od interesa za selo i NOB. Sastanci

članova JNOF održavani su po potrebi, ali u praksi dosta često, jer su stalno iskrsavala pitanja koja je trebalo zajednički rješavati. Inače, na ovim zajedničkim skupovima članovi su upoznavani i sa vojno-političkom situacijom u svijetu i u našoj zemlji, sa svim novim direktivama i uputstvima, koja su govorila o daljem radu i zadacima. Preko tih zajedničkih sastanaka stanovnici su bili u kursu svih događaja.

Organizacija JNOF odigrala je značajnu ulogu na okupljanju svih stanovnika i svih ljudskih snaga, dajući mogućnost svakome da dođe do izražaja, da od sebe da najviše. Stavovi zauzeti na skupovima JNOF bili su, ujedno, i zadaci koji su se rješavali linijom narodne vlasti, organizacije AFŽ i omladine. U odborima JNOF bili su i članovi KPH, tako da se i kroz ovu organizaciju ostvarivala linija KPJ o okupljanju i organizovanju svih rodoljubivih snaga u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje.

ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA (AFŽ)

Zbog ustaških ofanziva - decembarske 1941, martovske i majske 1942. godine - na sjevernom dijelu kotara, sve do kraja maja 1942. godine, nisu postojali uslovi za formiranje organizacije AFŽ u drugim selima sem Maličke, Brnjavca i Vorkapić-Seia. Poslije ustaških ofanziva, pak, u toku maja i juna 1942. godine, održani su sastanci sa ženama, na kojima su one organizovane i izabrani odbori, i to u Batinovoj Kosi (zajedno sa Bukovicom), Čemernici, Čremušnici, Dugom Selu (zajedno sa Trepčom), Ostrožinu, Poljanima, Maloj Vranovini, Štipanu i Šljivovcu, Lasinjskom Sjeničaju (zajedno sa Banskim Moravcima), Gornjem Sjeničaju (zajedno sa Malom Trepčom) i Donjem Sjeničaju.

Tako su zaključno sa prvom polovinom 1942. godine, u svim srpskim selima formirane organizacije AFŽ, ili - od ukupno 50 sela u 34 se organizovano radilo sa ženama. Zbog prisustva ustaša to se nije moglo učiniti i sa ženama u hrvatskim selima, ali su i tamo postojale drugarice koje su bile na ilegalnoj vezi sa rukovodstvom AFŽ za Kordun i kotar Vrginmost. Međutim, oslobođenjem Topuskog, 16. avgusta 1943, organizacija AFŽ formirana je i u većini tih sela - Topuskom, Gređanima, Hrvatskom Selu, Ponikvarima i Velikoj Vranovini, dok je u Lasinji formirana krajem 1944. godine. Sve do kraja rata organizacija AFŽ nije formirana u selima Banskom Kovačevcu, Banskim Selnicama, Boturima, Crnoj Drpgi, Desnom Sredičku, Desnim Štefankima, Kablarima, Novom Selu i Prkosu, dok su žene iz Vrginmosta od 1942. godine bile u sastavu organizacije AFŽ Podgorja. Međutim, iako u ovih deset sela nije došlo do formiranja političke organizacije žena, sa njima su radile članice Okružnog i Kotarskog odbora AFŽ-a.

Pored stalnog rada na organizacionom jačanju uspostavljenih organizacija AFŽ-a u srpskim selima, radilo se i na uspostavljanju veza sa ženama u hrvatskim selima. Taj zadatak posebno su imale drugarice iz odbora AFŽ koje su graničile sa ovim selima, lako su ta sela bila pod ustaškom kontrolom, bilo je drugarica koje su na vrijeme uočile protivnarodni rad nove Paveličeve države i prišle NOP-u. Ni za drugarice koje su po zadatku išle u ova sela, a ni za drugarice koje su radile za NOP u ovim selima nije bilo ni malo lako, jer je i jednima i drugima prijetila opasnost od provale veza i hapšenja od strane ustaša. No, i pored toga, već u toku 1942. godine postignuti su značajni rezultati u organizovanju žena i njihovom angažovanju za stvar NOP-a, što se vidi iz izvještaja drugarica Nade Oreščanin i Ljube Ulemek, podnijetih na sastanku Okružnog odbora AFŽ-a za Karlovac, održanog 5. decembra 1942, posvećenog radu sa ženama u neoslobođenim hrvatskim selima:

»Kovačevac - Sastanak održan sa jednom drugaricom. Jaga je dobila list, ali ga nije htjela primiti, nego je odgovorila da ona nema slobodno kretanje. Kod nje se nalaze stalno ustaše. Drugarica sa kojom sam bila na sastanku odnijela je materijal koga uglavnom proturaju među vojsku, dok je rad sa samim ženama njoj vrlo težak, jer se na nju mnogo pazi i mnogo je vezana uz kuću. Baš sada kada sam bila na sastanku pričala mi je da ustaše pričaju da je Turska najavila rat SSSR-u i da Nijemci mnogo napreduju. Ja sam joj dala radio-vijesti koje će proturiti među njih, tako da će se silom prilika morati uvjeriti da je njima tijesno već u čitavom svijetu i da su jednom nogom već u grobu. Isto mi je tako ta drugarica pričala da ustaše ne daju u javnost da su ustaše i Italijani pljačkali u selu Kupčini i Šišljaviću. Iz Kupčine je odvedeno 46 osoba. Sada je otišla u Karlovac i donijet će podatke. Najviše traži radio-vijesti i vijesti o akcijama partizana.

Kablar i Šišljavić - Sa drugaricama nisam seja sastajala, nego samo poslala materijal i ugovorila sastanak, jer su zbog ofanzive bile veze prekinute. Njima treba mnogo materijala, a naročito traže »Riječ žene«.

Štefanki, Crna Draga i Sredičko - Poslala sam materijal. Vrlo rado čitaju naš list i traže pjesme. Narod u tim selima hoće da sjedi na dvije stolice, uglavnom u većini ne šteti, ali ni ne koristi. U tom selu bilo bi potrebno raditi s muškarcima, jer se mnoge drugarice drže njihovog mišljenja, tada bi rad bio lakši i sa ženama.

Ožanić Selo - (to je Velika Vranovina - prim. D.B.) - Imamo vezu sa jednom drugaricom, koja bi htjela da dođe na naše sastanke. Nastojat će se uhvatiti veza sa još jednom drugaricom koja s nama simpatizira, koje je sin poginuo kao domobran. Muškarci neće da idu u ustaše, a zbog toga što ustaše nemaju u njih povjerenja, moraju odlaziti na noćivanje u Topusko. Uoči 7. novembra naši su zapalili kriješ od ustaškog sijena uz pomoć drugarica iz toga sela.

Majdan - (isto Velika Vranovina-prim. D.B.) - S nama sarađuju jedan drug i jedna drugarica.

Ponikvari - poslan materijal jednoj drugarici.

Bjeljevine i Vorkapići - treba uspostaviti vezu.¹¹²

Prema iznijetim podacima, vidi se da su već u toku 1942. godine postignuti dobri rezultati u organizovanju žena i da je ideja NOP-a počela da ulazi i u susjedna hrvatska sela, koja su bila pod ustaškom kontrolom. Taj rad postaje svakim danom sve uspješniji, a po oslobođenju ovih sela ispod čizme ustaško-okupatorske vojske dolazi i do organizovanja prvih odbora AFŽ-a i rada sa svim ženama koje su aktivno pomagale NOP.

U novembru 1941. godine, kada je izabran Inicijativni odbor AFŽ-a za Kordun i Baniju, određen je i Inicijativni odbor za kotar Vojnić, koji je imao zadatak da pripremi Kotarsku konferenciju žena. Ta konferencija održana je 11. januara 1942, a rukovodila je Dragica Bulat. Tada je izabran Kotarski odbor AFŽ, u koji je izabrana i Ljuba Ulemek, za teritoriju Općinskog odbora Perna. Odvajanjem Banije od Korduna, odlukom Okružnog komiteta KPH za Karlovac, formiran je Inicijativni okružni odbor AFŽ-a za Kordun. Sa teritorije Vrginmosta u ovaj odbor izabrana je Save Bulat Seka. Jula 1942. godine za članice Okružnog odbora AFŽ sa teritorije kotara Vrginmosta izabrane su Jela Aralica, iz Bovića i Ljubica Brković, iz Pecke. Dana 26. januara 1942. Inicijativni odbor pretvoren je u Okružni odbor AFŽ-a za Kordun i ta organizacija, sa kotarskim i općinskim odborima AFŽ-a, ostaje do kraja rata.

Formiranjem Kotarskog NOO Vrginmost, maja 1942. godine, formiranje i Kotarski odbor AFŽ-a, u kojeg su izabrane: predsjednica Ljubica Ulemek Ljuba, iz Pecke, tajnica Nada Oreščanin, iz Perne, Anka Bulat, iz Podgorja, Danica Gledić, iz Kozarca, Danica Pavlović, iz Kirina, Danica Radanović, iz Šljivovca, Darinka Zimonja, iz Trstenice, Milka Kraguljac i Jelica Stanojević, iz Čremušnice, Milica Carević Mica, iz Lasinjskog Sjeničaka, Mila Mrkobrada, iz Vrginmosta, Vasilija Trkulja, iz Katinovca, Anica Martinović, učiteljica iz Sjeničaka, i Ranitović Rade Božica iz Podsedla, kotar Vojnić. Do jula 1942.

¹¹² Žene Hrvatske u NOB, knjiga I, str. 167-168.

godine postojao je samo Općinski odbor AFŽ-a Perna, a zatim su formirani i za općine Vrginmost, Bović, Ostrožin i Sjeničak.

Organizacijom AFŽ-a bile su obuhvaćene sve udate žene, dok su djevojke bile članice omladinske organizacije. No, žene nisu bile samo članice svoje organizacije, već su birane i za odbornike NOO, bile su članice Jedinственe narodnooslobodilačke fronte i u njenim organima, te radile i u drugim organima narodne vlasti - o pitanju zdravlja, privrede, prosvjete i dr. U okviru svoje organizacije radile su na tome da ni jedna žena ne bude izostavljena iz aktivnosti na liniji NOB-a, borile se za prosvjeđivanje i opismenjavanje. Starale su se za čistoću i higijenu, kako bi spriječile zarazne bolesti, bile su među prvima u poljoprivrednim radovima, u radnim akcijama, u spremanju, čuvanju i racionalnom korišćenju hrane za borbe i ranjenike. Mnoge su od prvih dana bile borci partizanskih odreda i jedinica NOV-a. To su, od prvih dana formiranja organizacije AFŽ-a pa sve do oslobođenja, bili svakodnevni zadaci sa kojima se organizacija AFŽ-a bavila. Pri tom se sva njihova složenost i težina mogu sagledati tek ako se uzmu u obzir stalni neprijateljski ispadi u oslobođena sela, česte neprijateljske ofanzive i njihovo pustošenje i ubijanje nevinog naroda. No, i pored toga, ni jednom nije došlo do zastoja u radu žena, kao dijela NOP-a, pa ni kada je bila najjača neprijateljska ofanziva, jer se upravo tada u zbjegovima najviše i radilo.

Svako zatišje i svaki slobodan momenat korišćeni su za rad sa svim ženama, i to uz pomoć Narodnog fronta, Narodne omladine, organa narodne vlasti i prosvjetnih radnika. Sem ostalog, radilo se i na organizaciji analfabetskih tečajeva, i to kako za omladinu tako i za nepismene žene. Već u drugoj polovini 1942. godine počelo se raditi na organizaciji tečajeva višeg i nižeg stepena. U julu 1942. godine održan je kurs pri Okružnom odboru AFŽ-a, gdje je osposobljen broj drugarica za prosvjetni rad na terenu. Tako je na teritoriji kotara Vrginmost drugarica Danica Gledić bila prva koja je sve svoje sposobnosti posvetila opismenjavanju žena, u prvom redu seoskih i općinskih odbornica.¹¹³

Pored toga, rad ovih drugarica bio je i politički rad i rad na organizacionom jačanju odbora AFŽ-a. Koliko su žene bile željne i odlučne da političkim radom na jačanju svoje organizacije doprinesu svom prosvjeđivanju i oslobođenju od mraka - najbolje govori njihovo masovno javljanje za pohađanje organizovanih tečajeva. Sem ostalog, u vrlo kratkom vremenu održana su četiri tečaja za opismenjavanje. Interesantna je organizacija tečajeva koje su žene same organizovale u seoskim bajtama, koje su ustaše po nekoliko puta palile.

O tome koliko su ti tečajevi imali pozitivan uticaj na žene najbolje govori primjer Marije Jerosimić, seljanke iz Pješćanice, koja je, pošto je naučila pisati, sastavila u novembru 1942. godine članak za »Riječ žene«, list Okružnog odbora AFŽ-a za Kordun:

»Mnogo dana prošlo je već od kada se po našim selima počelo klati i ubijati, a ipak mi nismo stradali i to samo zahvaljujući KP koja je poslala u pravo vrijeme naše drugove, da se zajedno sa nama bore protiv Paveličeve bande. Još od ranijih godina ja sam znala da je Komunistička partija za narod, jer je moj pokojni muž bio njen član i uvijek govorio: »Doći će vrijeme, Marija,

¹¹³ Danica Gledić je rođena 1921. godine u Kozarcu. Radnica, u NOB od prvih dana borbe. Poginula je kod Vojnića 22. januara 1942, kada je pošla na konferenciju za konstituisanje Okružnog NOO za Kordun. Čuvši za njenu smrt, majka ju je oplakivala ovim riječima:

Joj Danice iz oka zjenice,
Joj Danice sa neba zvjezdice.
Aoj' kćeri, biseru i zlato,
Za slobodu što je sada dato.
Ti mi, jadna, u Vojniću pade,
Za slobodu mlađan život dade.

da češ i ti ići sa mnom na sastanke i imati ćemo isto pravo«. Sada se dobro sjećam njegovih riječi. Njega nema, a ja bi bila najponosnija i najsretnija žena na svijetu kad bih imala muža u partizanima, da se bori za narodno pravo. Zato neka se ponose sve drugarice, koje imaju nekoga u partizanima. Neka znaju da je to njihova dika. Mi žene možemo mnogo pomoći današnjoj borbi. Treba da što više učvrstujemo našu organizaciju, da odgajamo našu omladinu u duhu Narodnooslobodilačke borbe. Drugarice, nemojte govoriti djeci »Sirotice moje, nemate oca, nego ih od malena odgajajte za rad u slobodi«. Ne tugujte, drugarice, već pođite sa mnom. Radim sa ženama na selu, obilazim bolnice, izađem gdje god mogu, dižem svoju djecu, svoj ponos, radim sa voljom i raspoloženjem i radiću do posljednje kapi krvi za borce«. ¹¹⁴

U teškim ratnim uslovima, borba za održavanje zdravstvenog stanja naroda, za čistoću i protiv zaraznih bolesti - tražila je posebne napore od svih organizacija, a posebno od organizacije AFŽ. Nedostatak sapuna i rublja još više je otežavao održavanje čistoće. No, i pored toga, organizacije AFŽ stalno su se borile sa ovim problemom, nastojeći da, u granicama svojih mogućnosti, obezbijede što veću čistoću. Svako drugarici bilo je jasno da se samo ovim putem mogu spriječiti zarazne bolesti.

Briga oko smještaja ranjenika, njihovog prevoza do bolnica i ishrane, održavanje čistoće u bolnicama i dr. bio je jedan od glavnih zadataka žena i omladine.

Kao što je već rečeno, na teritoriji kotara Vrginmosta, pored centralne bolnice u Petrovoj gori, bile su bolnice u Tukleč-šumi, Peckoj i Perni. Kotarski odbor AFŽ razradio je plan posjete bolnicama po općinama, a općinski odbori pravili su plan po selima, tako da je skoro svaki dan po neko selo išlo u posjetu bolnici i nosilo najpotrebnije namirnice. Prosto je bilo takmičenje između sela, općina i pojedinaca, tko će više dati, tko će ljepše pripremiti. Nošeni su hrana, peškiri, čarape, maramice, košulje, plahte i dr. Isto tako, žene su sakupljale hranu, plele džempere i čarape i za borce u jedinicama, a kada je trebalo hranu su nosile i na položaje, iako je to često bilo vezano za opasnost po život.

U jesen 1943. godine općinski NOO Bovič, kojim je tada rukovodila Mara Gledić Stopić, zajedno sa općinskim rukovodstvom AFŽ-a i omladine, organizovao je ishranu jedinica na položajima kod Čemernice. Oko sto žena i omladinki, sa košarama punim hrane na glavama, nekoliko dana su hranile svoje borce, iako su bile izložene dejstvu neprijateljeve vatre, iako su Maca Gledić, iza koje je troje djece ostalo siročad, i Kata Mraović, vodnik radnog voda i član Općinskog odbora AFŽ-a, ostale mrtve od neprijateljskog minobacača pored svojih košara na položaju - žene su, i pored svih opasnosti po život, nastavile nošenje hrane na položaje.

Ne manje važni zadaci koji su stajali pred organizacijom AFŽ bili su i poljski radovi. Svi ti radovi, bilo u okviru ličnog vlasništva napuštene zemlje, ili u zajedničkoj obradi opustjelih njiva odvijali su se uz puno učešće žena. Može se slobodno reći da su one nosile najveći dio ovih poslova, jer su se odrasli muškarci nalazili u jedinicama i po raznim radionicama. One su bile zastupljene i u radnim četama koje su sačinjavali omladinci i omladinke. Isto tako, one su bile angažovane i oko izgradnje bajti.

Pored svakodnevne brige o djeci i domaćim kućnim poslovima, sve navedene zadatke žene su izvršavale bilo u okviru svoje organizacije, bilo NOO i organa NOF-a, jer one su bile zastupljene i u tim tijelima. O njihovom svakodnevnom i neumornom radu i borci su pisali u svojim bataljonskim i brigadnim listovima. Tako je u listu 1. bataljona Prve brigade 8. udarne divizije objavljen članak ove sadržine:

»Prva četa našeg bataljona nalazi se na sektoru oko Topuskog, u selima koja su vrlo teško stradala od ustaškog terora u najprvim danima. Krvnici pobiše ljude iz tih sela, tako da mnoge majke ostadoše bez svojih sinova, žene bez muževa i djeca bez roditelja, a zatim popališe kuće i odagnaše blago, te time htjedoše posve uništiti narod i omladinu toga kraja. Ali, lopovi se grdno

¹¹⁴ List »Riječ žene«, br. 4-5 od novembra 1942. godine. Žene Hrvatske u NOB, knj. I, str. 215.

prevariše. Vrijedne naše drugarice nisu klonule duhom, već se dadoše na posao svom snagom, obrađujući svoju zemlju i hraneći svoju omladinu, koju sada veselo otpremaju u partizane - da osvete svoje očeve i braću.

One dočekuju našu vojsku veselo i nasmijana lica, dajući joj konak i hranu, koju uskraćuju i oduzimaju sebi.

Dolazim ovih dana u selo Donju i Gornju Čemernicu, gdje je bila naša prva četa i gledam kako one veselo nose hranu za vojnike, te ih zapitkujem: »Kako ste, drugarice, imate li hrane«, na šta one odgovaraju: »Nemamo, moj druže, ali za vas će biti; teško dolazimo do hrane, jer nas je dušmanin uništio, ali vi nemojte na to gledati, već budite i nadalje kod nas, jer nam je onda lakše kad vas vidimo. U vama vidimo naše mile, koji na prevaru dadoše jeftino svje dragocjene živote. Ali zato ćemo se mi, nastavljaju drugarice, njihove majke, žene i djeca osvetiti krvnicima, tako da vas pomažemo koliko nam je više moguće. Kada ne bi bilo vas, ne bi bilo ni nas«. ¹¹⁵

Mnogo je podataka koji govore o aktivnosti žena sa teritorije kotara Vrginmosta za NOP. Svojim doprinosom NOB-u zaslužile su da se i ovim putem istaknu kao primjer budućim generacijama. Teško je pri tom izostaviti izvještaj delegatkinja iz Topuskog na Trećoj okružnoj konferenciji AFŽ-a, održanoj 29. oktobra 1944.:

»Naša općina dala je 150 radnika Hrvata za izgradnju bajti u srpskim selima. Mi smo se na našem sastanku žena sporazumjele da pomognemo srpskim selima. U školi ima 120 polaznika, a od toga 70 dolazi redovito, a drugi ne dolaze. U samoj sjetvi nismo još poslove završile, nismo dospjele. Posjetile smo bolnicu 16 puta, tj. oporavilište u Topuskom. U cijeloj općini ispečeno je 7 prasaca za bolnicu, od čega dva u Katinovcu. Skupile smo 16 plahta, 4 jastuka, 8 jastučnica i 3 ručnika, i to sve iz Vranovine. Peremo veš partizanima«. ¹¹⁶

Na toj Okružnoj konferenciji, u Okružni odbor AFŽ sa teritorije kotara Vrginmosta izabrane su drugarice: Olga Habel, Ruža Fedebar, Ljuba Ulemek, Ljuba Brković, Mica Zorić, Danica Gabrić, Mara Gledić, Milka Mraović, Mica Guberina, Danica Pavlović, Danica Radanović, Marta Pruginić, Mica Carević, Jelena Cerjak i Nada Oreščanin.

Žene borci. Sa teritorije kotara Vrginmosta u jedinicama NOVJ učestvovalo je preko 50 žena - boraca, i to većinom omladinki. Još prvih dana formiranja partizanskih odreda bilo je mnogo dobrovoljaca i iz redova mlađih žena i djevojaka, ali zbog nedostatka oružja nisu sve mogle biti primljene, kao, uostalom, ni mnogi muškarci. One koje su bile u jedinicama, iako bez vojne spreme i poznavanja osnovnih principa vođenja borbe - brzo su se snašle i, zajedno sa svojim drugovima, uspješno tukle neprijatelja. U izvršavanju svojih zadataka, bilo kao borci ili bolničarke, nimalo se nisu razlikovale od boraca muškaraca, a u dosta primjera mnoge su i zasjenile svojim junačkim podvizima.

U jedinicama Kordunaškog NOP odreda, 8. udarne kordunaške divizije i u drugim jedinicama NOV od 1941 do 1945. godine borile su se i 53 drugarice, od kojih je 26 poginulo ¹¹⁷. Borci su bile: Jelena Dragana Aralica, rođena 1922. godine, Bović; *Milka Nikole Bakić*, 1921, Katinovac; Milka Mihajla Bakić Poštić, 1918, Čemernica; *Danica Jan-óre Bodlović*, 1922, Čemernica; Bogdanka Stojana Bogdanović, 1922, Perna; Dragica Stojana Bogdanović, Vorkapić-Selo; Kata Đure Bogdanović, Vorkapić-Selo; *Ljubica Stanka Borota*, 1922, Bović; *Ljubica Nikole Brković*, 1924, Pecka; *Zorka Pavia Bučan*, 1923, Prkos; *Dragica Pere Bulat* 1922, Podgorje; Anka Pere Bulat, 1924, Podgorje; Sava Seka Pere Bulat, 1926, Podgorje; Kata Bulat, 1900, Podgorje; *Vida Mile Bulat*, 1900, Podgorje; Dragica Bulić, 1923, Glinica - Katinovac; Dragica Guberina, 1925, Kirin; Ljubica Ljuba Mile Ivković, 1924, Čremušnica; Stana Đure Korkut, 1924, Kozarac; Milica Lončar, 1923, Donji Sjeničak; *Jelena Milana Miljević*, Mala Vranovina; *Mara Nikole*

¹¹⁵ Žene Hrvatske u NOB, knj. II, str. 12.

¹¹⁶ Žene Hrvatske u NOB, knj. II, str. 12.

¹¹⁷ Imena poginulih ili od tifusa umrlih drugarica su označena (crnom) bojom.

Malobabić, 1921, Katinovac; *Stana Rade Mišćević*, 1923, Katinovac; *Marica Stevana Mraović*, 1924, Čremušnica; *Marija Mile Mraović*, 1920, Bović; *Ljubica Marte Maslek*, 1897, Donji Sjeniĉak; *Ljubica Stojana Mišćević*, 1923, Ponikvari; Bonka Sime Orešĉanin, 1914, Perna, Ijekar; Nada Pere Orešĉanin, 1921, Perna; Slavka Pere Orešĉanin, 1925, Perna; Sava Pane Orešĉanin, 1923, Perna; *Marija Marka Pavlović*, 1923, Kirin; *Seka Marka Pavlović*, 1924, Kirin; Stana Pavia Pavlović, 1922, Kirin; *Ljubica Mile Pajić*, 1920, Slavsko Polje; Desanka Maksima Poštić, 1925, Perna; Milka Đure Poštić, 1923, Pecka; Dragica Stojana Radanović, 1923, Maliĉka; *Marta Nikole Radujković*, 1922, Pecka; Milica Vasilja Roknić, 1925, Donji Sjeniĉak; *Ljubica Stevana Sokolović*, 1923, Perna; *Danica Bože Šašić*, 1923, Gornji Sjeniĉak; *Seka Jandre Šašić*, 1925, Kirin; Mila Pavia Školjac, 1921, Slavsko Polje; *Mila Mile Todorović*, 1926, Ćemernica; *Žakiina Gustava Trkulja*, 1910, Poljakinja, Katinovac; *Marija Mile Ulemek*, 1923, Perna; Nada Mile Vorkapić, 1925, Topusko; Milka Nikole Vojnović, Katinovac; Ljubica Đure Vidović, 1922, Štipan; *Evica Stojana Zlatar*, 1924, Perna; *Ljubica Nikole Zivković*, 1925, Bović i Ankica Ivana Žutić, 1925, Gređani.

RAZVOJ I RAD SKOJEVSKE I OMLADINSKE ORGANIZACIJE

Prerastanjem partizanskih odreda u vodove, ĉete i bataljone, postavljena je, prema direktivi OkruŹnog komiteta SKOJ-a za Karlovac, i nova organizacija skojevskih aktiva. Oni su formirani po vodovima, a svaka ĉeta imala je rukovodstvo od 3 do 5 ĉlanova. Radom SKOJ-a u okviru bataljona rukovodio je bataljonski biro od 3 do 5 ĉlanova. Na juŹnom dijelu teritorije kotara, koji je bio vezan za Vojnić, skojevsku organizaciju u 3. bataljonu i omladinsku organizaciju po selima organizovao je Dušan Baić, ĉlan OkruŹnog komiteta SKOJ-a. Poĉetkom januara 1942. godine u 3. bataljonu bio je 21 ĉlan SKOJ-a i 10 omladinskih aktivista.

Na terenu je, zakljuĉno sa 1941. godinom, kako je već reĉeno, omladina 17 sela bila organizovana u Savez mlade generacije (SMG) i 13 sela u skojevske aktive. U decembru 1941. godine izabrani su Kotarski komitet SKOJ-a za Vojnić i Općinski komitet SKOJ-a za Pernu, ĉiji je sekretar bio BoŹo Buĉan, iz Katinovca, koji je ujedno bio i ĉlan Kotarskog komiteta SKOJ-a za Vojnić. Ćlanovi Općinskog komiteta bili su; Seka Bulat, iz Podgorja, Petar Ivanović, iz Pecke, Stevo Lonĉar, iz Maliĉke, Đuro Mutić, iz Blatuše i Ljuba Puškar, iz Perne.

Sekretari omladinske organizacije po selima bili su; Perna - Ilinka Orešĉanin, Pecka - Petar Ivanović, Maliĉka - Stevo Lonĉar, Blatuša - Đuro Mutić, Podgorje - Stojan R. Pavlović, Katinovac - Rade Vorkapić, Crni Potok - Nikola Mazinjanin, Mala Vranovina - Danica M. Mamazić i Vorkapić-Selo - Ostoja Vorkapić.

Poĉetkom 1942. godine na teritoriji općine Perna bilo je 18 ĉlanova SKOJ-a i 47 ĉlanova skojevskih vaspitnih grupa. Sekretari skojevskih aktiva rukovodili su, uglavnom, i organizacijom SMG.

Na sjevernom dijelu teritorije kotara, zbog ustaške decembarske ofanzive, nije došlo do formiranja općinskih i kotarskog komiteta SKOJ-a. To je uĉinjeno u prvoj polovini 1942. godine. Organizaciju SMG i skojevske aktive po selima i u jedinicama 4. bataljona formirali su za to zaduŹeni ĉlanovi Partije, a posebno Miljkan Maslić i Nikola Romĉević Osula. Za rukovodioce omladine po selima izabrani su; Bović - Pero Ajdinović Proka, Crevarska Strana - Mirko Crevar, Golinja - Stevan M. Mraović, Gornji Sjeniĉak - Mile M. Jurić, Kirin - Nikola M. Pavlović, Kozarac - Milan N. Mraović, Lasinjski Sjeniĉak - BoŹo Juras, Prkos - Ćedomir Buĉan, i Slavsko Polje - Stanica M. Pajić.

Zbog ustaških ofanziva, od kraja decembra 1941. pa do proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori 14. maja 1942. godine, bili su teški uslovi za organizovaniji rad sa omladinom i za okupljanje omladine u SMG u selima gdje to nije učinjeno u drugoj polovini 1941. godine. To, opet, ne znači da se sa omladinom nije radilo i da se omladinci nisu angažovali. Naprotiv, oni su uvijek bili u prvim redovima i izvršavali sve postavljene zadatke, kako od strane vojnog rukovodstva, tako i od strane Partije i NOO.

Sredinom 1942. godine, u periodu ofanzivnih dejstava partizanskih jedinica i formiranja brigada, dolazi i do formiranja organizacija SMG i skojevskih aktiva i u drugim selima, kao i do formiranja općinskih komiteta i Kotarskog komiteta SKOJ-a. Do kraja 1942. godine ove organizacije formirane su u selima: Batinova Kosa i Bukovica (zajedno), Brnjavac, Malička, Ostrožin, Pješćanica, Poljani, Donji Sjeničak i Mala Trepča (zajedno), Dugo Selo i Trepča (zajedno), Čemernica, Čremušnica, Štipan, Šljivovac, Staro Selo, Trstenica i Banski Moravci (zajedno) sa Lasinjskim Sjeničakom. Samo u Trstenici, Čemernici, Starom Selu i Čremušnici nisu postojali skojevski aktivni.

Do kraja 1942. godine od ukupno 50 sela kotara 35 je imalo organizaciju SMG, a 29 aktive SKOJ-a. Bio je to veliki uspjeh i, ujedno, doprinos omladine kotara Vrginmosta do Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije.

Oslobođenjem Topuskog, 16. avgusta 1943, omladinska organizacija formirana je i u Topuskom, Gređanima, Ponikvarima i Hrvatskom Selu, a u prvoj polovini 1944. godine još i u Velikoj Vranovini i Lasinji. Jedino za vrijeme rata nije došlo do formiranja omladinske organizacije u Banskom Kovačevcu, Banskoj Selnici, Boturima, Crnoj Dragi, Desno Sredičko, Desni Štefanki, Kablarima, Novom Selu i mjestu Vrginmostu.

Poslije održanog Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije, 28. i 29. decembra 1942. u Bihaću uslijedio je još aktivniji i sadržajniji rad omladinskih organizacija. Ujedno je tada riješeno da se Savez mlade generacije preimenuje u Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ). U vezi s ovim, u Organizacionoj rezoluciji Kongresa kaže se:

»Da bi se već ostvarenom jedinstvu mladog naraštaja na oslobođenoj teritoriji naše zemlje, kao i sve širem ujedinjavanju omladine na neoslobođenim dijelovima Jugoslavije, dao čvrst i stabilan organizacioni oblik - osniva se današnjim danom Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije. To je savez čitave rodoljubive i antifašističke omladine, radničke, seljačke i intelektualne, organizacija antifašistička i narodnooslobodilačka».¹¹⁸

Osnovni zadatak organizacije USAOJ-a, odnosno USAOH-a za Hrvatsku, bio je borba protiv okupatora i njegovih pomagača, učešće u mobilizaciji omladine za narodnu vojsku, svestrana pomoć NOO u snabdijevanju vojske i stanovništva, te učešće u političkom, prosvetnom, kulturnom i drugim radovima.

Donosimo samo nekoliko telegrafskih isječaka iz izvještaja Kotarskog i Okružnog komiteta SKOJ-a i USAOH-a, što će pružiti sliku o radu omladine:

»Omladina kotara Vrginmosta uspjela je da oplete i sakupi u zimskoj kampanji, januara 1943. godine - 450 pari čarapa - 100 pari slapa - 50 pari rukavica - 100 plahiti - 4.000 kuna - 50 porcija - 50 kašika - 5 vagona jabuka, - puna kola mesa, masti, brašna, sve preko NOO za jedinice i bolnice«.

Polovinom januara 1943. godine u selima Perne, Šljivovca, Štipana, Trepče i Bovića, u duhu datih direktiva, organizirani su prvi radni vodovi sa 155 članova USAOH-a. U općinama Perna, Ostrožin, Bović 9 omladinskih radnih četa po 18-40 članova, općina Bović sa 222 člana i 237 pionira, općina Ostrožin 320 omladinaca i 490 pionira. U pripremi je kotarska konferencija za biranje kotarskog odbora USAOH-a Vrginmost.

¹¹⁸ Historijski arhiv KPJ, Tom I, knjiga 2, str. 341.

Aktivnost omladine prekida »četvrta neprijateljska ofanziva«, kada dio omladine odlazi u partizanske jedinice, sa borcima Kordunaškog NOP odreda, dok drugi prekopavaju ceste. Zatim se navodi u izvještajima:

Dana 26. februara 1943. u kotaru ima 26 jedinica sa 157 članova, a početkom marta Kotarski komitet SKOJ-a ima 6 članova (4 žene, 2 muškarca) sekretar Maca Pavlović i 5 općinskih rukovodstava SKOJ-a (Perna, Vrginmost, Bović, Sjeniĉak, Kirin) sa svega 28 članova, od ĉega 23 na terenu, 4 u izbjeglištvu, 1 poginuo.

Dana 21. marta 1943. godine odrŹana okruŹna konferencija USAOH-a, Ljuba Puškar, iz Perne, izabrana je za ĉlana OkruŹnog odbora. Zakljuĉeno da se organizira Savez pionira.

Marta 1943. godine u Pješĉanici, Slavskom Polju, Kirinu, Šljivovcu, OstroŹinu i Boviću formirano 6 radnih ĉeta sa 490 omladinaca i djevojaka. Radna ĉeta Pecke ima 72 ĉlana, radni vod Perne radio baštu za vojsku, pruŹili pomoć bolnici u Perni, radna ĉeta Šljivovca 63 ĉlana, radna ĉeta Štipana 47, radna ĉeta Pješĉanice 67 članova, Donji i Lasinjski Sjeniĉak radne ĉete sa 100 članova. Sve ĉete rade na oranju, okopavanju vinograda, sade krumpire, grašak i dr. Nedostatak poljoprivrednog alata, oteŹana ishrana, neprijatelj upada na slobodnu teritoriju.

Aprila 1943. godine USAOH i SKOJ organizuju pionire da prikupljaju šišarke za koŹu, ĉiste polja od kamenja, da beru ljekovito bilje, već 3. aprila 1943. godine na terenu Vrginmosta bila je jedna radna ĉeta pionira od 120 članova.

Kotarski odbor USAOH-a Vrginmost uputio Kotarskom odboru Vojniĉ i Veljun poziv za takmiĉenje od 22. maja do 22. juna 1943. godine.

Na Savjetovanju pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku, koje je odrŹano 2. i 3. maja 1943. godine u Slunju, prisutan Ivo Lola Ribar, donijeta odluka kojom se omladini Korduna dodjeljuje prelazna zastava sa natpisom »Najboljima u pomoći frontu«, a na Prvoj okruŹnoj konferenciji USAOH-a Karlovac, odrŹanoj dana 12. juna 1943. godine, odati priznanje omladini Korduna rjeĉima: »Vi ste prvi u redovima diĉne omladine, vi u Hrvatskoj zastupate prvo mjesto«. Za Pokrajinsku konferenciju koja je odrŹana 28. i 29. juna 1943. godine u Otoĉcu za delegata kotara Vrginmosta izabrani su Ljuba Puškar a Duško Baić za delegata 8. divizije, da bi bio izabran i u Zemaljski odbor USAOH-a.

Juna 1943. godine sve radne jedinice rade na ogrtanju kukuruza i krumpira, sprema se za Źetvu, a 8. divizija ratuje po Lici. Omladina pjeva:

Aoj Źesta¹¹⁹ jabuko i groŹde,
Smjeni Osmu da na Kordun doĉe.

Juli i avgust 1943. godine: radnim akcijama i pobjedama slavi se dvogodišnjica NOB-a. U Kotarskom komitetu SKOJ-a i Kotarskom odboru USAOH-a Vrginmost nalaze se: Ljuba Puškar, Milka Mraoviĉ, Maca Pavloviĉ, Sveto Radanoviĉ, Pavao Bjeliĉ, Dane Maslek, Mica Careviĉ, Anka Milinkoviĉ, Mile Kajganiĉ, Ljerka Šnajder, Ljuban Niševiĉ, Gaša Bratiĉ, Zlata Švabinec, Rade ĉabraja. U Općinskom komitetu Sjeniĉak: Mica Careviĉ, Stevo Bratiĉ, Dane Mrkalj, Anĉa Pruginiĉ, Ljuban Pilja, Seka Pavloviĉ, Mara Kajganiĉ, Branko Vidoviĉ, Anica Arbutina, Seka Krliĉ, predsjednik Kotarskog odbora USAOH-a, Mile Kajganiĉ sekretar SKOJ-a općine OstroŹin, Rade ĉabraja, sekretar SKOJ-a općine Sjeniĉak.¹²⁰

¹¹⁹ Misli se na Źestu proletersku liĉku, docnije »Nikola Tesla«.

¹²⁰ Historijski arhiv, Karlovac.

U oktobru 1943. godine došlo je rješenje da na teritoriji kotara budu dva kotarska NOO - Vrginmost i Sjeniĉak. Tada su uspostavljena dva kotarska komiteta SKOJ-a i dva kotarska odbora USAOH-a. U Kotarskom komitetu SKOJ-a Vrginmosta ostali su: Maca Pavlović, sekretar, Ljerka Šnajder, Milka Mraović, Ljuban Nišević i Gašo Bratić. Predsjednica odbora USAOH-a bila je Milka Mraović. Kotarski komitet SKOJ-a Sjeniĉak sačinjavali su: Vlado Romĉević, sekretar, Mica Carević, Mile Kajganić i Seka Krlić, koja je, ujedno, bila i predsjednica odbora USAOH-a.

Ponovnim spajanjem kotarskih NOO Vrginmost i Sjeniĉak u Kotarski NOO Vrginmost, aprila 1944. godine, spojena su i omladinska rukovodstva. Omladinski rukovodioci ostali su isti, tako da su Kotarski komitet SKOJ-a sačinjavali: Vlado Romĉević, sekretar, Maca Pavlović, organizacioni sekretar, Milka Mraović, zadužena za rad USAOH-a, Gašo Bratić, odgovoran za agitaciju i propagandu, Mile Kajganić, zadužen za vojsku. U plenum su ušli i sekretari općinskih komiteta SKOJ-a: Mica Carević, za Sjeniĉak, Milka Radović, za Bović, Milan Poštić, za Topusko i Milan Kajganić za Ostrožin. Poslije kratkog vremena Vlado Romĉević je otišao za člana Okružnog komiteta SKOJ-a Cazin, a dužnost sekretara ponovo je preuzela Maca Pavlović.

Pored iznetih radova i zadataka, koje je rješavala omladinska organizacija, omladinci su bili i glavni organizatori i nosioci kulturno-prosvjetnog rada i zabavnog života a tako reći, nosili su pjevaĉke horove, recitatorske grupe, školstvo i analfabetske teĉajeve, organizaciju nastave za djecu i dr. Posebno su vodili brigu o odlasku omladinaca u partizanske jedinice. Svi sposobni omladinci željeli su da idu u vojsku, ali bili su potrebni i za rad na terenu u pozadini. Zato se posebno rješavalo na sastancima omladine koji će od omladinaca ići u vojsku, a koji ostaju na terenu. Veći dio je bio u vojsci, a u drugoj polovini 1944. godine, kada se, radi popune, pri komandi IV korpusa formirala omladinska brigada, otišli su skoro svi sposobni omladinci, tako da je težište rada u pozadini bilo na omladinkama.

ULOGA ORGANIZACIJE KPH U RAZVOJU I JAĀANJU NOB

Sa početkom ustanka, kako je već reĉeno, od ukupno 50 sela kotara - 14 je imalo partijsku ĉeliju. Formiranjem partizanskih odreda, te seoske ĉelije su prestale da rade, a osnovane su ĉelije u odredima, a kasnije i po vodovima i ĉetama 3. i 4. bataljona. Sve do maja 1942. kada je osnovan Kotarski komitet KPH Vrginmost, južni dio teritorije kotara Vrginmosta partijski je bio vezan za Kotarski komitet KPH Vojnić. Sekretar komiteta bio je tada Stevica Lukaĉić, rodom iz Karlovca, a politički sekretar Rade Bulat, iz Vrginmosta. Za sjeverni dio bio je Kirinsko-sjeniĉarski kotarski komitet KPH. Poslije Milica Dejanovića, za sekretara ovog komiteta postavljen je Miljkan Maslić, iz Štipana. U januaru 1942. poslije izbora Općinskog NOO Perna, izabran je i Općinski komitet KPH. Sekretar Komiteta bio je Milan Orešĉanin Crni, iz Perne.

Zaključno sa 1941. godinom postavljena je organizaciona mreža organizacija KPH, sa postojanjem Okružnog komiteta, kotarskih i općinskih komiteta i partijskih ĉelija. Početkom novembra 1941. godine uslijedilo je i Uputstvo Okružnog komiteta KPH Karlovac za rad partijskih organizacija i njihovih sekretara, u kojem su posebno istaknuti mjesto, uloga i zadaci partijske ĉelije. Prilikom formiranja partizanskih odreda postojale su dvije vrste partijskih ĉelija - seoske i po partizanskim ĉetama. I jedne i druge imale su ĉelijska odeljenja po zaseocima, odnosno po vodovima, radi lakšeg sastajanja i operativnijeg rada. Sem članova, postojali su kandidati za članove KPH i simpatizeri Partije.

Iako su osnovni zadaci bili isti za sve članove Partije, njihov način i sadržaj rada odgovarao je sredini u kojoj su djelovali. Glavna dužnost članova Partije u partizanskim odredima bila je da podižu borbeni duh i političku svijest partizana, da se bore za čvrstu i drugarsku disciplinu, za pravilne međuljudske odnose, da u svemu pomažu komandiru i političkom komesaru, te da se ističu hrabrošću, skromnošću, disciplinovanošću i aktivnim radom, kako bi stekli povjerenje i poštovanje svih boraca. Članovi Partije u selu imali su zadatak da narodu objašnjavaju potrebu borbe, da podižu borbenost naroda i jačaju borbenu svijest boraca, produbljuju mržnju protiv okupatora i njegovih pomagača, da rade na mobilizaciji svih sposobnih za partizanske odrede, jačaju NOO i organizacije omladine i žena, staraju se o radu, redu i bezbjednosti sela, o snabdijevanju partizanskih odreda i ishrani stanovništva, o poljoprivrednim radovima, spremanju i čuvanju namirnica, te da se bore protiv svih sabotera, švercera, kapitulana, izdajnika, da politiku Partije dosljedno sprovode u djelo i ne dozvole njeno iskrivljavanje. A i jedni i drugi - u selu ili odredu, borili su se za čistotu svojih redova.

Razumljivo je da je u tim teškim ratnim uslovima, naročito u početku, bilo i razlika u mišljenjima o oblicima vođenja borbe i pružanja otpora. Pojedinci su bili i za pregovore sa okupatorom i njegovim pomagačima, drugi da se borba ne vodi u njihovom selu, kako bi ga sačuvali od odmazde, treći da se partizani ne upuštaju u borbu protiv jačeg neprijatelja i si. Bilo je čak i pojedinih članova Partije koji se nisu u svemu pridržavali linije Partije, pa nisu ispoljavali svoju punu aktivnost iz neznanja, straha, oportunitizma i si. Protiv svih takvih Partija se odlučno borila. Recimo, u Kirinsko-sjeničarskom kotaru pojedini članovi Partije su slabo radili i u januaru 1942. godine je došlo do smjene Kotarskog komiteta KPH. Umjesto sekretara Miljkana Maslića, Okružni komitet KPH za Karlovac uputio je Ivicu Tomšića, koji je privremeno vršio tu dužnost, a zamijenio ga je Nikola Romčević Osula. U novi komitet izabrani su: Nikola Vidović, Slavko Krajačić (Vjekoslav Vajs) i Pero Jurić, a naknadno je ovamo upućen iz okružnog komiteta SKOJ-a za Karlovac i Mile Jurić. Zbog krađe i neposlušnosti, iz Partije su isključeni: Vaso Roknić, Stevan Kličković i Marko Krkljuš, a zbog grupašenja Stanko Maslek, Branko Nikoliš i Mile Manojlović Gedžo.

U martu 1942. godine došlo je do raspuštanja čelijskog odjeljenja voda Perna - zbog nediscipline i slabe borbenosti, ali je odmah formirana nova čelija, čiji su članovi bili: Nikola Basara, komandir čete, Dušan Rkman, politički delegat voda, Mirko Rkman, Marko Božić, Jovica Zlatar i Josip Gržinić.

U drugoj polovini 1941. godine pred partijskom organizacijom kotara stajali su najteži zadaci: formiranje partizanskih odreda, izbor organa narodne vlasti (NOO), stvaranje organizacije AFŽ-a, osnivanje omladinske SMG i skojevskih aktiva. Svi članovi Partije bili su u partizanskim jedinicama, tako da su oni preuzeli ulogu i zadatke iz domena rada partijskih čelija u partizanskim četama i seoskih partijskih čelija.

Pošto su osnovane partijske čelije u odredima i jedinicama 3. i 4. bataljona, sve prema direktivama primanim od Okružnog komiteta KPH za Karlovac, pristupilo se formiranju organizacija po selima. Komunisti su sazivali i održavali zborove stanovnika, govorili im o potrebi organizovanog rada i zajedničke borbe, objašnjavali im šta je Narodnooslobodilačka fronta, šta su NOO i koji su im zadaci, šta je organizacija AFŽ-a i kakva je njena uloga, kako treba da se organizuje omladina i koji su joj osnovni zadaci. Sve je to bilo novo za narod, pa je iziskivalo posebne napore od svih članova Partije koji, s druge strane, ni sami nisu imali dovoljno znanja, sposobnosti i iskustva. No, i pored toga rezultati nisu izostali, jer su se svi uvjerali u pravednost borbe koju je povelala Partija i masovno su pošli u NOB. Ljudi su se brzo snalazili u novim uslovima, iako su izvršavali zadatke, koje do tada nisu rješavali.

U martu 1942. godine, tačnije 12, 13. i 14. marta u oslobođenoj Velikoj Kladaši održana je i druga konferencija KPH za okrug Karlovac. Kao delegati ispred komunista Kirinsko-sjениčarskog kotarskog komiteta KPH, bili su: Nikola Vidović, komandant 4. bataljona, Ivica Tomšić, privremeni sekretar Komiteta, i Nikola Romčević Osula, koji je preuzeo dužnost sekretara Komiteta od Tomšića, a ispred Kotarskog komiteta KPH za Vojnić, sa teritorije 3. bataljona: Dušan Rkman, politički delegat voda Perna i Milan Oreščanin Crni, sekretar Općinskog komiteta KPH Perna. Prema podacima koji su se čuli na ovoj konferenciji, Kirinsko-sjениčarski kotarski komitet KPH imao je 88 članova KPH, koji su radili u tri partijske ćelije sa 11 ćelijskih odjeljenja, 13 kandidata KPH i 101 člana SKOJ-a. Početkom 1942. godine, na južnom dijelu teritorije Vrginmosta, u okviru 3. bataljona, postojale su dvije četne ćelije KPH i tri seoske ćelije (Perna, Pecka i Malička) sa ukupno oko 50 članova i 20 kandidata KPH i oko 80 članova SKOJ-a, sve boraca ili članova seoskih aktiva.

Početkom 1942. godine počelo je osnivanje partijskih ćelija i po selima. To je bilo otežano zbog stalnih ustaških ofanziva, tako da je većina članova Partije bila stalno u borbi. No, i pored toga, oni drugovi koji su bili zduženi za rad na terenu, iz kotarskih i općinskih rukovodstava, bili su u stalnom kontaktu sa članovima NOO i rukovodstvima omladinske organizacije i organizacije AFŽ-a. Uglavnom, osnovane su seoske partijske ćelije u selima gdje su bile i prije dizanja ustanka: Pecka, Perna, Malička, Bović, Kirin, Štipan sa Šljivovcem i Lasinjski Sjeničak. Do kraja 1942. godine seoske partijske ćelije formirane su i u Crnom Potoku, gdje su bili uključeni članovi Partije iz Katinovca i Starog Sela, zatim u Dugom Selu zajedno sa Trepčom, Ostrožinu, u Gornjem Sjeničaju sa Malom Trepčom i u Slavskom Polju.

Poslije proljetnih ustaških ofanziva stvoreni su uslovi za objedinjeni rad za cijelu teritoriju kotara Vrginmosta, te je, odlukom Okružnog komiteta KPH za Karlovac, maja 1942. godine formiran Kotarski Komitet KPH za Vrginmost, a prestao je da radi Kirinsko-sjениčarski kotarski komitet. Sekretar novog Komiteta do oktobra iste godine bio je Nikola Romčević Osula, kada je otišao na dužnost u Okružni komitet, za rad na agitaciji i propagandi, a umjesto'njega došao je Milan Oreščanin Crni, koji je na ovoj dužnosti ostao do kraja rata. Dok je pored Vrginmosta postojao i Kotarski komitet KPH Sjeničak, a to je bilo od oktobra 1943. do aprila 1944. godine, sekretar tog rukovodstva bila je Marija Galjan. U taj komitet je nešto kasnije kooptirana i Nada Oreščanin iz Perne, za rad sa ženama.

Sekretari općinskih komiteta KPH bili su: za Pernu - Miloš Đanković, izabran poslije Milana Oreščanina i ostao do maja 1943. godine, Mile M. Radičanin, iz Pecke, do kraja 1943. godine, Marko Božić, iz Perne, do kraja rata; za Sjeničak - Stanko I. Manojlović, iz Gornjeg Sjeničaka; za Kirin - Petar Đ. Radanović, iz Šljivovca; i za Bović - Mara V. Gledić, iz Kozarca.

Teško je bilo ustanoviti postojanje, odnosno kretanje seoskih partijskih ćelija u toku rata. Zna se da ih nije bilo u 26 od ukupno 50 sela - mjesta. No, ni u ostalih 24 sela nisu bile stalne, jer su članovi Partije odlazili u vojsku, ili na druge dužnosti van svoga sela. Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, od 25. februara 1943, Kotarski komitet je, osim svojih članova, imao i 84 člana KPH u četiri opštine: Perna - 29 članova, Ostrožin - 21 član, Bović - 21 član i Sjeničak - 13 članova KPH. Skoro isto stanje bilo je i u oktobru 1943. godine. U pomenutom izvještaju govori se i o isključenju iz partije Tome Markulina i Steve Vidaka iz Lasinje, zbog kukavičluka. Član Partije Mika Orečić, iz Desnog Sredičkog, ostao je u partijskoj jedinici Šljivovac, općine Ostrožin.

Prema drugom izvještaju Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, od 28. februara 1944, dakle poslije godinu dana, daju se podaci: Perna - ćelija sa 5 članova; Pecka - ćelija sa 6 članova; Crni Potok - ćelija sa 4 člana; Bović - ćelija sa 8 članova; Komanda mjesta Topusko - 2 ćelije sa 14 članova, i 7 kandidata; pri kotarskom NOO - po jedna ćelija i aktiv od 5 članova. Ukupno, dakle, 42 člana KPH. Slično stanje bilo je i na teritoriji Kotarskog komiteta KPH za Sjeničak, a prema njegovom izvještaju od marta 1944. godine bilo je: Gornji Sjeničak - 8 članova, 4 kandidata, 8 aktivista; Lasjnjski Sjeničak - 7 članova, 9 kandidata; Ostrožin - 6 članova, 1 kandidat, 2 aktivista; Šljivovac - 8 članova, 1 kandidat, 2 aktivista; Štipan - 4 člana, 4 kandidata; Dugo Selo - 5 članova, 5 kandidata; Komanda mjesta Lasinja - 6 članova, 5 kandidata i Komanda mjesta Skakavac - 10 članova, 3 kandidata, 3 aktivista. Ukupno, dakle, 54 člana, 42 kandidata i 15 aktivista.

U izvještaju Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost ne govori se o broju kandidata i aktivista, a zna se da ih je bilo kao i na teritoriji tadašnjeg kotara Sjeničaka. U toku rata pored članova KP bili su i kandidati, kao i prije rata, a postojali su i tzv. aktivisti, ili, kako su se prije rata nazivali simpatizeri Partije. Međutim, nije bio najvažniji broj članova KP, zapravo nije se tim brojem izražavala snaga uticaja Partije, koliko je bila važna politika KP koju je narod prihvatio i za koju se borio, lako nije bilo partijske ćelije u svakom selu, tamo su djelovali, doslovno u svakom selu, NOO, odbor organizacije AFŽ-a, odbor USAOH-a, aktiv SKOJ-a, odbor JNOF, odbor pionira. Sve te organizacije uspostavila je Partija, i sve su one radile prema direktivama i upuststvima Partije.

Partija je stalno razvijala političku svijest i borbeni duh naroda, objašnjavala idejnost i pravednost NOB-a, razobličujući politiku okupatora i domaćih izdajnika. Posebno se posvjećivala pažnja jačanju bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana. To je bilo jedno od glavnih pitanja koje se stalno moralo objašnjavati, jer je od toga zavisio i uspjeh naše borbe. Ako se zna koliko su ustaše, kao otpadnici iz redova Hrvata i Muslimana, poubijali nevinog srpskog naroda, onda se vide i težina i značaj borbe da se ne dozvoli bratoubilački rat. U tome je Partija na teritoriji kotara Vrginmosta i uspjela. O uspjehu Partije i NOP-a govori i podatak da na ovoj teritoriji nije bilo ni jednog četnika i ni jedan zbog toga nije osuđen od strane vojnog ili narodnog suda. Istina, za vrijeme NOB sa ove teritorije osuđeno je i strijeljano oko 60 ljudi, ali ni jedan zbog toga što je bio četnik, već zbog šverca, krađe, neposlušnosti, nediscipline, dezerterstva i si. Većina ih je osuđena više za primjer drugima, a manje zbog težine djela koja su počinili. O tome, ilustracije radi, navodimo slučaj da je hrabri borac Savo Oreščanin, iz Perne, strijeljan za primjer drugima samo zbog toga što je napustio stražarsko mjesto da bi se napio vode.

O političkoj situaciji na teritoriji kotara Vrginmosta govori se i u izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a za Karlovac, upućenom Pokrajinskom komitetu SKOJ-a 4. marta 1943.:

»Političko stanje u ovome kotaru kod naroda i kod omladine može se reći da je najbolje od svih ostalih kotareva, jer u ovaj kotar uopće nije mogla da četnička propaganda ili okupatorska nađe plodno tlo, nijedan slučaj da je netko otišao u četnike nije se desio, makar da su u ovome kotaru sve Srbi. Baš sada, za vrijeme mobilizacije, najviše se odazvalo iz ovoga kotara, među njima i omladinaca. Zbog nestašice hrane i zbog odsustva naših brigada za vrijeme ofanzive šverc se je razvio, ali taj isti šverc mi nismo u stanju da ga spriječimo tako lako, jer je vezan dosta na ekonomskoj bazi«,¹²¹

¹²¹ Historijski arhiv Karlovac - 16/1855.

Kao što se i u ovom izvještaju konstatuje, šverc je ovdje bio vezan za ekonomsku bazu. Naime, nije bio na bazi bogaćenja, već zbog nemaštine; narod je ostao bez soli, šibica, odjeće, obuće i drugih kućnih potreba, pa se dovijalo da se nekako prežive nevolje. No, bilo je i onih koji su htjeli samo od šverca da žive, ali je protiv takvih vođena borba. Nije se dozvoljavalo da namirnice, zbog raznih sitnih stvari, odlaze neprijatelju. Partija je stalno objašnjavala štetnost takve vrste šverca, a mnogi su za primjer drugima bili i kažnjavani. U vezi sa nemaštinom govori i izvještaj Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, upućen Okružnom komitetu KPH za Karlovac 3. januara 1943.:

»Dragi drugovi, pošto je zima već sada osvojila, a rad dosta velik, zima se svakodnevno aoštava, a imamo dosta drugova goiih i bosih, pa se moli naslov da ako ima mogućnosti i od kuda, da se dodijeli koji komadić odijela, kao bluza, kaput ili šinjel ili šta bilo da se može upotrijebiti za čovjeka, jer stvarno ako je drug go ne može raditi na terenu.«¹²²

Direktive i uputstva Partije bili su osnova i za druge aktivnosti na terenu, a tu se posebno ističu poljoprivredni radovi, stvaranje rezervi, snabdijevanje stanovništva i partizanskih jedinica, snabdijevanje i pomoć bolnicama, bezbjednost i samozaštita oslobođene teritorije, mobilizacija snaga i sredstava za front, pod parolom »sve za front«. Sve te zadatke Partija je uspješno rješavala, jer je svijest naroda bila na visini. Svakoga časa narod je znao gdje su njegovi borci, gdje se borbe vode. Bila je stalna veza naroda sa vojskom i vojske sa narodom. Bio je ponos porodice koja je imala svoga člana u partizanima. A ako je ta porodica ostala bez sposobne radne snage - pomoć bi joj bila ukazivana od strane NOO, omladine i organizacije AFŽ.

Partija se stalno starala i o podizanju političke svijesti naroda. Održavani su redovni sastanci u okviru postojećih organizacija, a često i skupovi, zborovi svih mještana. Na svim sastancima isticana je i objašnjavana vojna i politička situacija u svijetu i u nas, da bi se i u vezi s tim na kraju stalno isticali zadaci za budući rad. Zbog dnevnih poslova, a i ispada ustaša na slobodnu teritoriju, posebno za vrijeme neprijateljskih ofanziva, sastanci se nisu mogli održavati danju, već uveče, noću, pri čemu bi se veći skupovi završili omladinskom igrom i veseljem. Nije bilo čovjeka koji bar u osnovi nije poznao stanje u svijetu i kod nas, i koji nije znao ciljeve NOB, što je bio prvi uslov da se za njih bori. Svi su bili zainteresovani, a i Partija je obezbjeđivala redovna informisanja - usmenom riječi i putem pisanog materijala, koji se čitao pojedinačno i grupno.

Partija se starala i za kulturni i prosvjetni rad, za rad školstva. Na tome planu gotovo više je postignuto nego prije rata. Pored škola za djecu, radili su i alfabetski tečajevi, radile su recitatorske i diletantske grupe, horovi i si. Radili su ovi ljudi i ono što do tada nikada nisu ni čuli ni vidjeli. Izvodili su programe pod vedrim nebom ili u skućenim prostorijama, da bi se oslobođenjem Topuskog, Vrginmosta i Lasinje stvorili bolji materijalni uslovi.

Sem ishrane, najteži problem bio je smještaj stanovništva, jer su sva sela još u 1941. godini spaljena. Većina stanovništva se u tome sama snalazila; jedan drugom je pomagao da se napravi krov nad glavom, a najviše je doprinjela ljudska solidarnost i pomoć od strane sela kojima je nešto ostalo iza ustaša. Razne zanatlijske brigade, koje su NOO formirali prema upustvima Partije, udarničkim radom podizale su bajte u kojima su preživjeli stanovnici kotara Vrginmosta dočekali dan slobode.

I sve ostalo što se radilo i stvaralo, radilo se i stvaralo pod rukovodstvom KPJ, odnosno KPH, u koju je narod stekao duboko povjerenje od prvih ustaničkih dana, povjerenje koje se u toku rata stalno produbljavalo.

¹²² Historijski arhiv Karlovac - 6/594.

DOPRINOS NARODA KOTARA VRGINMOSTA NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI

Narod kotara Vrginmosta ponosan je na svoj doprinos narodnooslobodilačkoj borbi Jugoslavena i trajno čuva uspomenu na ogromne žrtve koje je dao u toku četvorogodišnje borbe za slobodu, o čijoj veličini govori i brojka od 10.348 poginulih, od kojih 1.333 kao borci NOV Jugoslavije.

Na poziv Partije i u duhu odluke usvojene u Abezu 19. jula 1941, ovaj narod se digao na ustanak i rasplamsao narodnooslobodilačku borbu na svojoj teritoriji, da bi njegovi sinovi, poslije prvih borbi i uspjeha na teritoriji kotara, nastavili i širili borbu i u drugim krajevima naše zemlje. O tome svjedoče i podaci da je od 1.333 poginulih boraca NOVJ, u borbama na teritoriji kotara, odnosno u Kordunu, palo 649, zatim van Korduna i širom Hrvatske 380, a 304 ostalo na bojištima širom Jugoslavije, sa kćerima i sinovima svih naših naroda i narodnosti u borbi za zajedničku slobodu.

Borci sa teritorije ovog kotara među prvima su, početkom 1942. godine, prešli rijeku Kupu, i zajedno sa komunistima Pokuplja, Žumberka, Karlovca i Zagreba, prenosili buktinju ustanka do samih prilaza Zagrebu. Oni su se, sem u sastavu matičnih jedinica, Osme kordunaške udarne divizije i Kordunaškog NOP odreda, borili i u redovima Sedme banijske udarne divizije, 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar«, 4. proleterske crnogorske brigade, Žumberačko-pokupskog, Kalničkog i Moslavačkog NOP odreda, 34. divizije, 10. zagrebačkog korpusa i drugih jedinica NOV Jugoslavije.

Iako od Ante Pavelića i njegovih ustaša osuđen na istrebljenje, narod sa teritorije ovog kotara se, kao i narod cijelog slobodarskog Korduna, Banije i drugih krajeva Hrvatske i Jugoslavije, nije pokorio, nije klonuo duhom. Naprotiv, vjeran slobodarskim tradicijama i demokratskim htjenjima, a rukovođen svojim sinovima, članovima Komunističke partije, jedinstveno je pošao u narodnooslobodilačku borbu i u njoj, i uz najveće žrtve i samoodricanja, jedinstven i ostao. O tome svjedoče podaci da srpski živalj sa ovog područja u svojim redovima nije imao četničkih izroda, a hrvatski živalj, uvidjevši svu podlost ustaške politike, od kraja 1942. godine prilazi NOP-u, da bi se od druge polovine 1943. godine aktivno i masovno uključio u borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje.

Narod sa teritorije ovog kotara krajem jula 1941. godine masovno je ustao i, iako tako reći goloruk, odlučno prihvatio borbu protiv razjarene ustaške horde. Već krajem avgusta sva sela su bila zahvaćena masovnim narodnim ustankom. Do kraja oktobra iste godine skoro svako selo imalo je svoj partizanski odred, a krajem 1942. godine ovo područje je imalo dva bataljona sa oko 600 boraca i oko 400 aktivista u pozadini. Među preživjelim borcima ovog kraja ima 608 nosilaca Partizanske spomenice 1941, a među poginulima 466 su kao dobrovoljci 1941. godine stupili u partizanske jedinice. Do kraja 1941. godine ovdje su, slobodnom voljom naroda izabrani, djelovali organi narodne vlasti, narodnooslobodilački odbori i organizacije omladine i Antifašističkog fronta žena. S razlogom se može reći da je sa 1941. godinom sav narod bio organizovan i masovno uključen u NOB, svjestan da je njegov prvi zadatak borba protiv okupatora i domaćih izdajnika, pod rukovodstvom Partije i u skladu sa borbenim poklicem »Svi na front - sve za front«. Razumije se, ista situacija bila je i u susjednim kotarima Korduna i Banije, kao dijela nedjeljive cjeline Jugoslavije.

Ni ubijanje nevinih ljudi, žena i djece, ni paljenja sela, ni ustaške ofanzive i obruč u Petrovoj gori, naročito u maju 1942. godine, nisu slomili borbenu volju, oslabili otpor i umanjili odlučnost naroda kotara Vrginmosta da istraje u započetoj borbi za slobodu, da posustane pred strahom od žrtava, popusti pred prijetnjama i odricanjima.

U toku četiri godine duge i krvave borbe naroda ovog kraja za slobodu, neprijatelj je ubio 6.991 stanovnika, među kojima 4.357 muškaraca i 2.634 žene; od njih su 1.616 bili do 15, a 1.443 preko 51 godine starosti. Od tifusa je umrlo 1.601, a kao žrtve rata život je izgubilo još 459 žitelja. Prema prvim poslijeratnim procjenama, na teritoriji kotara je što otjerano što opljačkano 27.078 komada stoke, zatim 1.237 vagona hrane, sva roba iz 84 trgovačke i zanatske radnje, 4.508 dijelova namještaja, 43.244 odijela, itd.

Poslije proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori, 14. maja 1942, ojačane partizanske jedinice ovog kraja prelaze u ofanzivu, a ustaše u defanzivu. Razmahom borbe i uspjesima u njoj, formirane su i prve kordunaške partizanske brigade, a 22. novembra 1942, dakle među prvima na tlu Jugoslavije, i 8. kordunaška divizija. Upravo u toku ofanzivnih akcija jedinica ove proslavljene divizije, krajem 1942. godine je, sem Topuskog, oslobođena čitava teritorija kotara Vrginmosta, što je bio neodvojiv dio široke i dobro organizovane slobodne teritorije na tlu Jugoslavije. Tako je oslobođena teritorija kotara Vrginmosta, u oslobođenom Kordunu i sa susjednom slobodnom Banijom, postala baza štabova mnogih jedinica, sjedište brojnih ustanova NOP-a i pozornica istorijski značajnih događaja. O tome svjedoče i brojna spomen-obilježja, koja je narod podigao u poslijeratnom periodu, ovjekovječivši time ljude i događaje. Podignuta diljem kotara, ona rječito svjedoče o nekim istorijskim događajima iz NOR-a na ovom tlu, kojima ćemo se, bar u najkraćem, još jednom vratiti, da bi bili upamćeni:

- U šumi Abez je, pod rukovodstvom sekretara CK KP Hrvatske Rade Končara Brke, donijeta odluka za dizanje ustanka na Kordunu i Baniji;

- U selu Štipan su Nikola Vidović i Mile Kličković izveli prvu borbenu akciju na Kordunu, 23. jula 1941; time je, u stvari, i počeo ustanak na teritoriji kotara Vrginmosta;

- Kirinska republika je živjela od 2. do 13. avgusta 1941, i bila odgovor naroda Vrginmosta na zločine okupatora i njegovih slugu ustaša. Bio je to dokaz da je narod odbacio i staru i »novu« ustašku vlast, te da stvara svoju narodnu republiku;

- U Ostrožinu je donijet poznati »Ostrožinski pravilnik«, kojim su regulisani organizacija i rad organa nove narodne vlasti;

- U Gornjem Sjeničaju je, pored već formirane dvije kordunaške brigade, 7. novembra 1942. formirana i 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar«, u kojoj su bili i brojni borci sa ove teritorije;

- Nedaleko od Vrginmosta, u Crevarskoj Strani, 22. novembra 1942. formirana je 8. udarna kordunaška divizija, a u Suvoj Perni, zaseoku Perne, u kući Miloša Oreščanina Čibe, prvi put su se sastali članovi Štaba 8. divizije na čelu sa Vladom Četkovićem;

- Kod Lasinje su rijeku Kupu, pri polasku iz Zagreba u partizane, prešli Vladimir Nazor i Ivan Goran Kovačić, prešavši tako krajem decembra 1942. na slobodnu teritoriju i zanočivši u Crevarskoj Strani; odatle i potiču dvije znane Nazorove pjesme »Čamac na Kupu« i »Majka pravoslavna«;

- U 1944. godini u Topuskom je bilo sjedište CK KP i Glavnog štaba Hrvatske, i Štaba 4. korpusa, da bi 2. juna iste godine tu bila formirana i 1. brigada Korpusa narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ), a marta 1945. godine i Artiljerijska brigada 4. korpusa, u koju su ušli preostali sposobni omladinci sa teritorije kotara Vrginmosta;

- U Topuskom je 8. i 9. maja 1944. održano i istorijsko Treće zasjedanje ZAVNOH-a;

- U Topuskom i Vorkapić-Selu od 25. do 27. juna 1944. održan i Prvi kongres kulturnih i javnih radnika Hrvatske, a u Vorkapić-Selu su organizovani i prvi učiteljski kursevi;

- Krajem 1944. godine ovdje, u Topuskom je održan i drugi Kongres ljekara Hrvatske, započet u Glini;

- Aprila 1944. godine u Topuskom je formirana i Kazališna grupa ZAVNOH-a, a spomen-pločama obilježene kuće u kojima su djelovali Odjel za informacije ZAVNOH-a, veći broj redakcija listova, a od 19. novembra 1944. i Sportsko društvo »Partizan«;

- U rejonu sela Donje Čemernice bio je i prvi partizanski aerodrom, koji je tu ostao sve do oslobođenja zemlje, a zatim premješten u Zagreb;

- Na ovoj teritoriji izvršen je jedan od prvih masovnih pokolja naroda od strane ustaša, kao izraz njihove politike genocida u odnosu na srpski narod. Da bi uništile partizane, ustaše su ovdje, krajem 1941. godine, izvele prvu jaču ofanzivu, na čelu sa Pavelićem.

To su, da ponovimo, samo neki od brojnih istorijskih događaja vezanih za teritoriju Vrginmosta u NOR-u, koji govore o značajnoj ulozi naroda ovog kraja u toku NOB-a, posebno ako se ima u vidu da je ovaj dio područja u blizini Zagreba, gdje je neprijatelj držao brojne, veoma jake garnizone i uporišta.

U najkraćem, kotar Vrginmost iz vremena NOR-a živi je primjer za to da narod - kada odluči da se bori za slobodu - nikakve okolnosti i teškoće ne mogu pokolebati, i nikakve sile zaustaviti u borbi. Time je ta borba ovog naroda, u okviru slobodarskog Korduna i šire zajednice, inspirativan primjer, dragocjeno iskustvo, neiscrпно nadahnuće i snažan podsticaj u borbi za očuvanje tekovina revolucije.